

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО

ФАКУЛТЕТ „МЕЖДУНАРОДНА ИКОНОМИКА И ПОЛИТИКА“

КАТЕДРА „ПОЛИТОЛОГИЯ“

Мирела Владова Владимирова-Димитрова

**КОНЦЕПЦИЯТА СРЪБСКИ СВЯТ – ПОЛИТИКО -
ИДЕОЛОГИЧЕСКИ РЕФЛЕКСИИ В ЗАПАДНИТЕ
БАЛКАНИ (НА ПРИМЕРА НА БОСНА И
ХЕРЦЕГОВИНА И ЧЕРНА ГОРА)**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“, ПН
3.3. Политически науки, научна специалност „Политология“

Научен ръководител:

проф. д-р Блага Благоева

СОФИЯ, 2025 г.

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита на заседание на Катедрен съвет на Катедра „Политология“, факултет Международна икономика и политика, УНСС, проведено на 09.06.2025 г.

Дисертация е оформена в увод, три глави, заключение, списък със съкращения, списък с таблици и фигури, използвана и цитирана литература и приложения, общо в обем от 311 страници.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 18.09.2025 г., от 14 часа.

Материалите по защита са на разположение на интересуващите се в „Научни съвети и конкурси“ към УНСС.

I. Съдържание на дисертационния труд

Списък на използваните съкращения

Списък на таблиците и фигурите

Увод

ПЪРВА ГЛАВА. Теоретични и исторически предпоставки за зараждането на сръбския национализъм

1.1. Теоретичен преглед на понятията свързани с национализма – произход, категориални проблеми, утвърждаване на водещи идеи в Европа

1.2. Зараждане и развитие на сръбския национализъм – анализ на „Начертанието“

1.3. Трансформации във визията за реализирането на сръбския национален идеал

1.3.1. Сръбският национален идеал в периода от Възраждане на сръбското кралство до края на ПСВ (1848 г. – 1918 г.)

1.3.2. Сръбският национален идеал в периода от края на ПСВ до началото на войните в Югославия (1918 г. – 1990 г.)

1.3.3. Сръбският национален идеал в периода от войните в СФРЮ до разпада на ДССЧГ (1990 г. – 2006 г.)

Основни изводи от Първа глава

ВТОРА ГЛАВА. Концепцията „Сръбски свят“ – основни идеи и цели

2.1. Произход, пропаганда и утвърждаване на концепцията „Сръбски свят“ – визия на идеолозите

2.2. Връзки и взаимодействие между идеите на „Сръбски свят“ и „Руски свят“

2.3. Отражение на концепцията „Сръбски свят“ в програмите на управляващите партии в сръбското правителство в Третия кабинет Бърнабич

Основни изводи от Втора глава

ТРЕТА ГЛАВА. Основни политико-идеологически рефлексии на концепцията „Сръбски свят“ в Черна гора, Република Сръбска и Сърбия

3.1. Политически процеси и обществени нагласи в Черна гора – влияние на Белград

3.1.1. Водещи фактори за политически промени - свалянето на Джуканович

3.1.2. Инструменти за влияние на сръбските власти върху политическите процеси в Черна гора в полза на „Сръбски свят“

3.1.3. Черна гора под ръководството на новите власти – път към ЕС или към „Сръбски свят“

3.2. Политически процеси и обществени нагласи в Република Сръбска - влияние на Белград

3.2.1. Вътрешнополитически процеси в Република Сръбска и тяхното отражение върху обществените настроения – „несменяемият“ Додик

3.2.2. Роля на СНСД при утвърждаването на концепцията „Сръбски свят“ в Република Сръбска

3.2.3. Възможности за промяна на статуквото в Република Сръбска при изпълнение исканията на Додик

3.3. Фактори повлияващи европейското и евроатлантическо развитие на Република Сръбска и Черна гора

3.3.1. Вътрешни фактори влияещи върху процесите на европейска и евроатлантическа интеграция

3.3.2. Външни фактори влияещи върху процесите на европейска и евроатлантическа интеграция

3.4. Бъдещият избор на сръбския народ - „Сръбски свят“, ЕС или БРИКС

3.4.1. Прокламирани и реално изпълними цели на „Сръбски свят“

3.4.2. Кой „свят“ ще предпочетат сърбите

3.4.3. (Не)възможното членство на Сърбия в НАТО

Основни изводи от Трета глава

Заклучение

Библиография

Приложения

II. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Актуалност на разработвания научен проблем

Обществени измерения.

Концепцията „Сръбски свят“ представлява интерес за научно-теоретичен анализ, поради факта, че съдържа идеи, свързани със стремежите на Белград за постигане на националния идеал за обединение на етническите сърби в единните граници на отечеството, датиращ още от времето на Възраждане на сръбската държава. Тя е отражение на исторически формиралите се цели на Сърбия да възстанови стратегическата си роля като водеща сила в регионален план и като значим посредник между глобалните сили в полето на международните отношения. Визията на съвременните идеолози, поддръжници и инициатори на сръбската доктрина сред сръбския интелектуален и политически елит е вдъхновена от първата официална сръбска външнополитическа програма - „Начертание“, в която създателят ѝ Гарашанин излага възгледите си за разрешаването на сръбския национален въпрос през XIX век.

Сръбският политик предлага смела визия за постигането на националната кауза, посредством териториална експанзия към съседните балкански държави и провеждане на асимилационна политика в тях, с цел обединение на сръбското етническо землище и създаване на Велика Сърбия - новата Велика сила на Балканите, заемаща позициите на разпадащата се Османска империя. В следващите години визията за постигане на сръбския идеал, зададена от Гарашанин, претърпява различни трансформации под влиянието на фактори и процеси с вътрешно и външнополитически характер, които налагат промени в средствата и начините за постигането на националната кауза, но не и на нейната основна цел – сръбското обединение при запазване на сръбската хегемония в региона. Стремежът на сръбския интелектуален и политически елит, насочен към съхраняване на сръбските национални традиции, култура и духовност, на чиято основа се разгръща сръбския национален идеал, се превръща в трайна характеристика на сръбската държавна политика през XIX-XX век (особено в навечерието на съдбоносни войни), в която национализмът притежава водеща роля.

В съвременен план амбициите на сръбските власти за постигане на националната кауза са насочени предимно към държави от Западните Балкани, в чиито предели след

разпада на СФРЮ остава висок процент сръбско население (БиХ - Република Сръбска и Черна гора), което е разглеждано от Белград като ценен ресурс за осъществяването на заложения в концепцията „Сръбски свят“ национален идеал. Посоченото обстоятелство води до провеждане на агресивни политики от сръбската държава, засягащи вътрешната стабилност и външнополитическото развитие на посочените държави. Тези политики създават предпоставки, както за появата на бъдещи политически предизвикателства пред властите и обществата им, така и за развитието на конфликти, засягащи сигурността на целия регион, което придава актуалност и значимост на изследваната проблематика. Поради тази причина влиянието на политико-идеологическите рефлексии на „Сръбски свят“ върху политическите процеси и обществените нагласи в Черна гора и БиХ, е водещ изследователски въпрос в настоящото дисертационно изследване.

Научни измерения.

Обстоятелството, че концепцията „Сръбски свят“ датира в публичното пространство като понятие от едва няколко години, обяснява наличието на малко научни публикации и документи, разглеждащи нейното съдържание и измерения. Този факт отдаваме на нейния многокомпонентен, сложен и същевременно променлив характер, дължащ се на различния смисъл, който влагат различните социални и политически актьори, позоваващи се на нея. Важно е да се вземе под внимание фактът, че за разлика от „Начертанието“, което е официален програмен документ на сръбската държава от XIX век, достъпен в съвременното в онлайн източници, концепцията „Сръбски свят“, на този етап, представлява единствено специфична система (ментална конструкция) от възгледи, идеи и принципи¹, възприети от нейните водещи идеолози и поддръжници за осъществяването на националния сръбски идеал в съвременното. Тези идеи обаче не са заложени в ясно формулирана национална програма, официално възприета от сръбските държавни власти. Въпреки това, съществуват многобройни онлайн статии, публични изказвания и речи на нейните идеолози, чрез които същите налагат своята представа за „Сръбски свят“, която обаче, не е еднозначна.

Наличните официално публикувани научни изследвания относно съдържанието и целите на концепцията, от друга страна, са доста малобройни. Сред сръбските открояваме книгата на основния идеолог на концепцията - историкът А. Ракович – „Сръбство и православие“ (2022 г.), в която същият разглежда актуални теми, свързани

¹ Cambridge Dictionary. [електр.ресурс] 2025. Meaning of “concept”. 1 май 2025 г., <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/conception>

със сръбската история, православие, език, държавна и църковна политика, както и мемоарите на Вук Драшковиќ „Белези от живота“ (2022 г.). В тях политикът изследва съдържанието на проектозакон от 2010 г., касаещ връзките със сънародниците от диаспората и региона, който, според него, е сред причините за появата на концепцията, тъй като едва година по-късно първоначалният документ прераства в „Стратегија за запазване и укрепване на връзките между родината и диаспората и между родината и сърбите от региона“, официално приета от сръбското правителство.

Сред чуждестранните научни изследвания отличаваме документа „Сръбският свят-първоначално заимствана концепција“ на Центъра за дигитална криминалистика в Подгорица², в който черногорски изследователи се опитват да дефинират понятието и да открият връзката между „Сръбски свят“ и „Руски свят“. Интерес представляват и анализите на немския журналист Томас Брей в „Ревизионизъм: Югославските войни и атаката на Русия срещу Украйна“, в които авторът изследва сръбската концепција и възможността за осъществяването ѝ в контекста на конфликтът между Русия и Украйна. Прави впечатление изследването на Александър Любомирович от 2022 г. „Концепцията за Сръбският свят: Копие на Руския свят или уникална идея за многоизмерното сближаване на сръбския народ?“, в което авторът изследва съдържанието и целите на концепцията, сравнявайки ги с руските, като провежда лични интервюта със сочените за *нейни водещи идеологически създатели* – А. Ракович, М. Глишич и Г. Райчевич.

Въпреки заслугата на Любомирович в изясняването на съдържателните аспекти на концепцията, посредством добиване на информация пряко от нейните вдъхновители считаме, че сръбският изследовател в известна степен изкривява същинския характер на националистическите стремежи, заложиени в „Сръбски свят“, опитвайки се да я представи предимно като идея за културно-духовно единение на сръбския народ, както я описват Глишич и Райчевич, приписвайки заслугата за нейното тълкуване като експанзионистична, ревизионистична и агресивна единствено на сръбския политик Александър Вулин. Считаме обаче, че макар *Вулин* несъмнено да се доказва като основния пропагандатор на териториалния модел за осъществяване на концепцията, прокарвайки идеи, свързани с предначертаването на границите в Западните Балкани, той далеч не е единственият защитник на този контекст за реализиране на сръбския идеал за обединение, макар и най-ясно откриим сред останалите, както поради множеството му публични изяви, така и поради факта, че същият е *автор на единствения стратегически*

² Digitalni Forenzicki Centar. [електр.ресурс] 2021. Srpski svet – originalno pozajmljen concept. 31 октомври 2022 г., <https://dfc.me/publikacije/srpski-svet-originalno-pozajmljen-koncept/>

документ за „Сръбски свят“, в който залага собствената си визия за осъществяването на сръбското обединение.

Според нас, прочитът на Любомирович противоречи на обективната действителност поради две основни причини. Първата – действията на управляващите власти в Сърбия и Република Сръбска, които демонстрират непримиримост към сръбската кауза по отношение на сънародниците в БиХ, КиМ и Черна гора, което не само ги нарежда сред крайно националистично настроени политици като Вулин, но и показва наличие на ревизионистични намерения в официалната външнополитическа линия следвана от Белград и Баня Лука. И второ - фактът, че изследователят обосновава своите съждения за концепцията, позовавайки се предимно на споделеното му в интервютата, но не и на реалното ѝ въздействие върху политическата обстановка и обществени нагласи, както в Сърбия, така и в посочените държави, което е **водеща цел в настоящото дисертационно изследване**.

В българската научна литература, въпреки разглеждането на сръбския национализъм и неговото отражение върху българската държава и народ в хода на историята, влиянието на концепцията „Сръбски свят“ не е самостоятелно разглеждан проблем. В достъпните научни изследвания не са правени специални анализи на политическите и идеологически отражения на концепцията върху съвременните политически процеси и обществени нагласи в посочените държави.

В този смисъл, настоящата дисертация е опит да се допринесе за изясняване на засегнатите проблеми, като се подчертаят следните обстоятелства:

За пръв път в настоящия дисертационен труд се изследва проявлението и отражението на политико-идеологическите рефлексии на концепцията върху обществените нагласи и политическите процеси в Република Сръбска и Черна гора.

За пръв път се проследяват историческите трансформации на сръбския национален идеал от Възраждането на сръбската държава („Начертанието“ на Гарашанин, „сръбството“ на Пашич, „югославянството“ на Караджоржевич, „защитата на сръбството“ на СКК, „социалистическия федерализъм“ на Тито, „войнстващия сръбски национализъм“ на Милошевич) до днес, с цел извеждане на водещите идеи и принципи в отделните сръбски доктрини, и проследяване на обвързаността им със съвременната концепция „Сръбски свят“, което ни отвежда към **извода**, че макар визията за постигането на националната сръбска кауза да претърпява различни промени в хода на историята, нейната същност се запазва.

За пръв път е направен опит за **съдържателна реконструкция** на основните идейни линии в концепцията „Сръбски свят“ – резултат от анализа на възгледите на споменатите й идеологически основоположници, както сред интелектуалния (Ракович, Глишич и Райчевич), така и сред политическия кръг (Вулин, Додик) на Сърбия, които същите излагат в свои академични трудове, публични изказвания, политически речи и медийни интервюта, достъпни в интернет пространството. Открояването на определени стремежи, заложили индиректно в „Сръбски свят“, също така е продукт на *изследователска интерпретация*, отразяваща посланията и действията на нейните прокламатори, засвидетелстващи намерения за ревизия на миналото и възстановяване стратегическите позиции, роля и престиж на Сърбия.

Изведени и анализирани са **основните съвременни инструменти за влияние** на властите в Белград върху политическите процеси и обществените нагласи в разглежданите държави в полза на целите на концепцията, което още веднъж потвърждава, както **актуалността на темата**, така и приноса на изследователя в изясняването на проблематиката й.

2. Цел и задачи на изследването

Основната изследователска цел на дисертационното изследване е да се анализират - *идеологическите рефлексии и политическите рефлексии* на концепцията. *Първите* - чрез проследяване на историческите трансформации в сръбския национален идеал, изследване на факторите и процесите, водещи до утвърждаването на идеите на съвременната концепция и анализ на партийни програми на водещи сръбски партии. *Вторите* - чрез анализ на поведението, посланията и специфичните инструменти, които използват сръбските власти, за да осъществяват влияние върху политическите процеси и обществени нагласи в посочените държави от Западните Балкани.

В този смисъл, дисертацията е опит за анализ и решение на следните **изследователски задачи**:

✓ Да се изследват историческите трансформации в сръбския национален идеал чрез открояване на основни събития в сръбската история, оказващи влияние върху визията и средствата за постигането му.

✓ Да се анализират факторите и процесите, способстващи за появата, утвърждаването и разпространението на концепцията „Сръбски свят“ като се разгледат

основните идеи на водещите ѝ идеолози, което да послужи за **нейната съдържателна реконструкция (авторска интерпретация).**

✓ Да се проследи обвързаността на идеите на „Сръбски свят“ с тези на „Руски свят“, като се открият водещи сходства и различия между тях;

✓ Да се осъществи съдържателен анализ на програмите на водещи сръбски партии в „Третия кабинет Бърнабич“, с цел извеждане на принципи, идеи и цели, даващи основание за позиционирането им или като нейни „най-силни поддръжници“ или като нейни „най-силни опоненти“ в контекста на сръбското политическо пространство.

✓ Да се проведат дълбочинни интервюта с експерти по темата, с цел открояването на: водещите механизми за влияние на Белград в изследваните държави; възможностите за външнополитическо развитие на Черна гора и Република Сръбска, вследствие сръбското вмешателство; алтернативите пред бъдещето на сръбския народ и управляващи, предвид необходимостта от установяване на баланс между националните интереси, свързани със стремежа към реабилитация, намеренията за европейска интеграция и желанието за поддържане на традиционно близки отношения с Русия.

3. Методология

За постигането на изследователската цел е използван комплекс от **теоретични и емпирични подходи и методи**. Основно са използвани: исторически подход, структурно-функционален анализ, контент анализ, сравнителен анализ и дълбочинни интервюта. Цялостното изследване е резултат и на използване на възможностите на класическите изследователски методи: анализ и синтез на научна информация, индукция и дедукция на фактологични данни.

4. Обект и предмет на дисертационното изследване

Обект на изследване в дисертационния труд е концепцията „Сръбски свят“ – националният сръбски идеал, водещи идеи, ценности, принципи и цели, заложи в нея.

Предмет на изследване в дисертационния труд са политико-идеологическите рефлексии на концепцията в Черна гора, Република Сръбска и Сърбия.

5. Теза и работни хипотези

Основната теза, която настоящото изследване защитава е, че концепцията „Сръбски свят“ съдържа националистически и реваншистки идеи, които създават предпоставки за провеждане на агресивни и асимилационни политики от страна на властите в Белград спрямо държави от Западните Балкани със сръбска диаспора, посредством специфични механизми за влияние върху политическите процеси и обществените нагласи в тях, което поражда политически предизвикателства пред засегнатите общества.

На проверка са подложени три **изследователски хипотези**:

1) В хода на историческото развитие сръбският национален идеал преминава през различни трансформации – резултат от влиянието на множество фактори, които водят до промяна във визията и средствата за постигането му, но основната цел заложена в него – духовно, културно и политическо обединение в единните граници на родината, остава непроменена.

2) Концепцията „Сръбски свят“ като съвременната доктрина за постигане на сръбския национален идеал се подкрепя от значителна част от управляващия елит в Сърбия и се налага чрез агресивни политики и специфични инструменти за влияние по отношение на държави от Западните Балкани със сръбска диаспора.

3) Концепцията „Сръбски свят“ притежава рисков потенциал за бъдещето вътрешно и външнополитическо развитие на Черна гора и БиХ (Република Сърбска), поради заявените националистически намерения в нея, свързани с прекрояване на граници в Западните Балкани, което поражда предизвикателства за политическата стабилност и сигурност пред властите и общества на разглежданите държави.

6. Ограничения

1) Съдържателни – анализът, който правим е на основата на теоретични изследвания, интерпретации и исторически факти свързани със „Сръбски свят“;

2) Документални - изследваме само официално достъпни исторически и програмни документи налични в онлайн пространството.

7. Уговорки

1) Фокусът на анализа е насочен основно към две от държавите в Западните Балкани, които определяме като обект на засилен интерес от ВДР на Сърбия - Черна гора и Република Сръбска, предвид високия процент етническо сръбско население и възможностите за влияние в тях.

2) Изследваме политическите процеси, обществените нагласи и сръбското вмешателство само в единия от ентитетите на БиХ - Република Сръбска, както предвид посочените по-горе обстоятелства, така и поради факта, че властите в Република Сръбска демонстрират поведение, кореспондиращо със заложените цели в „Сръбски свят“ и амбициите на Белград.

III. Структура и основно съдържание на дисертационния труд

ПЪРВА ГЛАВА. Теоретични и исторически предпоставки за зараждането на сръбския национализъм

В Първа глава се прави теоретичен преглед на основните понятия, свързани с националистическата идеология, разглеждат се водещите категориални проблеми на национализма, проследява се историческото му развитие в Европа, появата и утвърждаването му в сръбската държава. Анализират се последствията от ключови исторически събития за Сърбия и нейния народ през XIX – XX век, оказващи влияние върху визията и средствата за постигането на сръбския национален идеал, но не и върху водещата цел заложена в него.

В *първи параграф* се изясняват основните понятия, с които си служим в дисертационното изследване – **национализъм, идеология, националистическа идеология**, различните дефиниции и интерпретации за тях. Проследява се **историческото зараждане** и развитие на национализма в Европа, разглеждат се различните теоретични подходи при дефинирането му – **инструменталистки и органичен** и неговите пространствени измерения – **вътрешни и външни**. На следващ етап се фокусираме върху **категиоралните му проблеми**: нация (политическа и етническа); национална идентичност; национален идеал; национални интереси и национално малцинство. Важно е да отбележим, че макар в политическата теория да съществуват многобройни определения, дефиниции и интерпретации за изброените понятия, избираме да се фокусираме само върху онези от тях, които считаме за най-подходящи и приложими за целите на дисертационното изследване.

Във *втори параграф* изследваме факторите и процесите водещи до появата и утвърждаването на основните идеи на френския и германския тип национализъм в сръбската държава през XIX век, на чиято основа се формира **сръбския национален идеал**. Открояваме определени техни възгледи, които залягат в сръбския национализъм и достигаме до извода, че френското разбиране за принципите на национализма изиграва основна роля в подетите национално-освободителни движения на сърбите срещу Османската империя през XIX век, но впоследствие, след установяването на свободното сръбско княжество, приоритетите започват да се променят, а заедно с тях и водещите национални цели. **Трансформацията в националната кауза** започва все повече да доближава сръбския национализъм до германския национализъм и идеите му за

обединението на разделения сръбски народ (включително сърбите в пределите на Австро-Унгарската империя) в единните граници на отечеството.

Идеалът, произхождащ от идеята за свобода, постепенно е допълнен от визията за националния път към възраждането мощта на отечеството – към връщането на славното му величие. Визията постепенно придобива образа на национална програма, в която се залагат необходимите задачи, насочени към постигането на висшия стремеж, зададен като дълг към родината. Този момент в сръбската история е белязан от появата на първия официален външнополитически документ - „**Начертанието**“, 1848 г. Фокусираме се върху разглеждането и анализирането на **основните идейни начала** в него, като открояваме средствата, предвидени за реализиране на крайната цел. Достигахме до извода, че **визията зададена от Гарашанин** за превръщането на Сърбия в могъщ регионален център, сплотяващ и подчиняващ под сръбска доминация останалите съседни балкански народи, се превръща във водещ ориентир за поколения сръбски държавници в преследване на националното сръбско обединение в единни граници.

В *третия параграф* проследяваме и анализираме последствията от ключови исторически събития за сръбската държава през XIX – XX век, оказващи влияние върху визията за постигането на сръбската кауза и водещи до съществени промени в нея, касаещи средствата и задачите по реализирането ѝ, вследствие влиянието на фактори с вътрешно и външнополитически произход, но не и на водещата цел за обединение на етническите сърби на Балканите в единните граници на родината. Разглеждаме и анализираме отделните доктрини след „Начертанието“ - „сръбството на Пашич“, „югославянството на Караджорджевич“, „защитата на сръбството на Сръбския културен клуб“, „социалистическия федерализъм на Тито“ и „войнстващия сръбски национализъм на Милошевич“, служещи като мотивационна основа за постигането на сръбския национален идеал през съдбоносните времена на XX век, откроявайки водещите идеи и цели в тях, част от които унаследени от „Начертанието“, а други - резултат от конкретни обстоятелства. Анализираме причините водещи до разпада на СФРЮ и последствията за сръбската държава и народ от конфликтите в края на XX век.

На база разгледаните исторически и политически процеси, открояваме **специфичен външнополитически модел**, следван от властите в сръбската държава през периода на XIX-XXI век, както и **характерни особености в народопсихологията на сръбския народ**, които според нас, оказват водещо влияние при избора на политически водачи и подбора на средствата за реализиране на националната кауза. Анализът на

ключовите събития в сръбската история, касаещ трансформациите във визията и средствата за постигането на националния идеал, ни води към следните **основни изводи**:

Първо. Сръбският национализъм води своето начало от двата водещи европейски национализма, като в зората на своето развитие възприема либералните идеи на френския национализъм, свързани със стремежа за национално освобождение. След постигането на тази мисия, той започва все повече да се доближава до възгледите, характерни за германския тип национализъм – идеята за утвърждаването на етническия ареал и разширяването на жизненото пространство чрез експанзия. Водеща цел вече е националното обединение на всички сърби на Балканите (включително сърбите в пределите на Австро-Унгария) в единните граници на родината.

Второ. Илия Гарашанин като архитект на бъдещата Велика Сърбия задава основите на сръбския национален идеал, проектирайки конкретни стъпки, които трябва да предприемат ръководителите на сръбската държава за неговото реализиране. По този начин неговата програма „Начертание“ се превръща в основа на сръбската външна, но и вътрешна политика през размирните времена на XIX-XX век.

Трето. Макар визията за постигането на сръбския национален идеал да претърпява различни трансформации през отделните исторически етапи, през които преминава Сърбия през XX век, вследствие амбициите на сръбските държавници, но и на конкретните външнополитически условия, това което остава непроменено и трайно е същността на националната сръбска кауза – стремежът към национално обединение.

Надеждите за реабилитация и разширяване ареала на сръбската държава, които подхранват сръбските власти днес са насочени предимно към територии с преобладаващо сръбско население, изгубени по време на войните в Югославия. Поради тази причина, **Република Сръбска и Черна гора** представляват особен обект на интерес за сръбските националистически настроени политически кръгове, които предприемат специфични усилия за намеса във вътрешните им дела. В търсене на отговори, касаещи намеренията на идеолозите и застъпниците на „Сръбски свят“ в следващата глава се фокусираме върху анализирането и открояването на заложените идеи и цели, както в самата концепция, така и в политическите програми на партиите, част от „Третия кабинет Бърнабич“, с цел извеждане на политическите субекти сред тях, чиито възгледи, или най-силно се доближават, или най-силно се противопоставят на зададената в концепцията визия за бъдещето на Сърбия и нейния народ.

ВТОРА ГЛАВА. Концепцията „Сръбски свят“ – основни идеи и цели

Във Втора глава се фокусираме върху открояването на основните възгледи на идеолозите на концепцията „Сръбски свят“, нейната медийна поява и разпространение сред сръбското общество, което служи за нейната **съдържателна реконструкция**, която също така е резултат и на **авторската интерпретация** за употребата на понятието от водещите социални актьори, позоваващи се на него в различен дискурс (академичен, медиен, политически, исторически). Открояват се **„две крила“** („крайно“ и „умерено“) сред идейните основоположници и водещи поддръжници на концепцията. Проследява се взаимовръзката между идеите в „Сръбски свят“ и в **„Руски свят“**, като се открояват сходствата и различията между тях. На следващ етап се подлага на качествен анализ съдържанието на **програмите на партиите** в „Третия кабинет Бърнабич“ като се открояват принципите и целите в тях, разкриващи отношението им спрямо изведените от нас категории за анализ, отразяващи основните идейни линии в „Сръбски свят“. По този начин се проследява **съвместимостта** между изразяваните от политическите субекти позиции и постулираното в концепцията, с цел открояването на **„най-силните поддръжници“** и **„най-отявлени противници“** на „Сръбски свят“ в контекста на **сръбското политическо пространство**.

В *първи параграф* на Втора глава проследяваме произхода, разпространението и утвърждаването на идеите на съвременната концепция „Сръбски свят“ сред сръбското общество. Изследвайки произхода на понятието, подчертаваме факта, че като термин, то е употребено за първи път в общественото пространство през 2016 г. в предаването „Гневът на Сърбия“ по радио „Силата на народа“. Особен интерес представлява налагането на концепцията в политическата сфера. За първи път тя е спомената от лидера на „Движение на социалистите“ – **Александър Вулин**, заемащ по това време длъжността министър на отбраната на Сърбия, в негова реч от 26 септември 2020 г. Анализираме посланията на водещите идеолози на концепцията – *А. Ракович, М. Глишич, Г. Райчевич, А. Вулин и М. Додик*, като на база изведените основни техни виждания, ги разделяме условно на **две крила** – „умерено“ и „крайно“, поради различната крайна цел и визия, която влагат същите в смисъла и съдържанието на концепцията.

„Умереното крило“, чиито представители са Глишич и Райчевич възприема „Сръбски свят“ като **единно цивилизационно поле** на сръбския народ и всички останали общества, идентифициращи се със сръбската култура, книжовност и духовност,

отправляйки поглед преди всичко към народите, били в състава на КСХС и СФРЮ, споделяйки обща съдба със сърбите. От друга страна, „крайното крило“, чиито представители са Ракович, Вулин и Додик, се застъпва за създаването на „Сръбски свят“ като единно не само културно-духовно, но и **политическо обединение** на сръбския народ в единните граници на отечеството.

От анализирания можем да обобщим, че въпреки наличието на „две крила“ - „умерено“ - за културно-духовно сръбско единство и „крайно“ – за културно-духовно, но и политическо сръбско обединение, поддържащи различна визия за осъществяването на сръбската концепция, и двете се **стремят не само към съхраняване на постигнатото** (без повече загуби на население, сфери на влияние и територии), но и към **разширяването на обхвата му** (културна/териториална експанзия).

Важен аспект в произхода и утвърждаването на „Сръбски свят“ също така представляват **спецификите в сръбското законодателство**, които задават правните основания за функционирането на подобна националистическа концепция. Сред тях открояваме: „член XIII на Конституцията на Сърбия“, „Законът за църквите и религиозни общности“ от 2006 г., „Декларацията на правителството на Република Сърбия“, която провъзгласява отношенията между родината и диаспората като отношения от най-голям държавен и национален интерес (Държавен вестник на Република Сърбия, № 86/2006г.); „Закона за диаспората и сърбите от региона“ (ДВ, № 88/2009г.) и „Стратегия за запазване и укрепване на връзките между родината и диаспората и между родината и сърбите от региона“ (ДВ, бр. 4/2011г.). Посочените закони не само затвърждават интереса на Сърбия да защитава и гарантира индивидуалните и колективни права на своите сънародници, но и свидетелстват за намерения за задълбочаване на сближаването, посредством насърчаване на сътрудничеството на всички нива, което в голяма степен затруднява интеграцията на сръбските общности в държавата приемник.

Засягаме въпроса за проведения **„Общосръбски събор“** (юни 2024 г.) в Белград, под надслов „Един народ, един събор – Сърбия и Република Сръбска“, иницииран от Александър Вучич и Милорад Додик, с подкрепата на Сръбската православна църква (СПЦ) и лично на сръбския патриарх Порфирий, на който се приема съвместен проект **„Декларация за защита на националните и политически права, гарантиращи общо бъдеще на сръбския народ“**, касаещ „запазването на мира, стабилността, националната, културната и религиозната идентичност, както и засилване и задълбочаване на

сътрудничеството и взаимната защита“³. Целта на събора, на който освен политически представители на сръбския народ от Република Сръбска, са поканени и просръбски политически фигури от Черна гора, се състои в утвърждаването на сръбското единство. Сред стремежите на властите от Белград и от Баня Лука се отличава идеята за създаването на „Сръбски свят“ като единно духовно, културно и политическо пространство на сръбския народ. Друг отличителен момент е, че в съвместната „Декларация“ се подчертава значимата роля на СПЦ като стожер на сръбския народ и пазител на неговата духовност и културни достижения, като се затвърждава необходимостта от засилване на сътрудничеството между духовните водачи и държавните сръбски власти и от двете страни.

Във *втори параграф* се фокусираме върху проследяването на **основните идейни линии в „Сръбски свят“ и „Руски свят“**, с цел открояването на взаимовръзката между тях. Сред идеолозите на „Руски свят“ най-силно се откроява фигурата на философа А. Дугин, който призовава към обединение на евразийското пространство под егидата на Русия. Отчитайки историческите традиции и духовно-културните връзки между руския и сръбския народ, които политическите власти от двете държави и днес се стремят да поддържат и задълбочават, открояваме някои сходства между идеите на двете концепции, но и някои съществени различия между тях - средства и цели, произтичащи от различните възможности за действие, с които разполагат двете държави.

Прави впечатление, че несъмнено и при двете концепции ключова се оказва **ролята на държавния глава**, възприеман като „баща на нацията“. Друг отличителен момент е стремежът към **съхраняване на духовно-културното единство на народа**. В името на каузата и двете държави водят целенасочени външнополитически действия, включващи разнообразни механизми за влияние върху сънародниците им. Забелязваме също така, че двете концепции имат **специфично отношение** към определени ислямски общности. Специфична обща черта между поддръжниците им е способността да използват силата и **влиянieto на медиите**, за да моделират общественото мнение в желана посока и да печелят съмишленици за каузата.

Друг отличителен белег е обстоятелството, че политическите ръководства и в двете държави са склонни да налагат тезата, че народите им в исторически план са **жертва на агресивните действия** и терор, както от съседите си, така и от глобални сили, успявайки

³ Митева, С. [електр.ресурс] 2024. Общосръбски събор се провежда в Белград. 20 април 2025 г., <https://www.bta.bg/bg/news/balkans/686265-obshtosrabski-sabor-se-provezhda-v-belgrad-s-uchastieto-na-prezidentite-na-sarbi>

по този начин да провокират националистически чувства. Трябва да отчитаме обстоятелството, че за **разлика** от Сърбия, Русия като глобална сила, притежава необходимите военни, икономически, човешки и политически **ресурси**, за да поеме решителни стъпки по разрешаването на водещи национални въпроси, с каквито властите в Сърбия не само не разполагат, но и се оказват опосредствани от множество предизвикателства, сред които и желанието за присъединяване към ЕС, но при запазване на традиционните връзки с Русия и Китай.

Въпреки наличието на определени сходства, които открояваме между двете концепции, между тях съществуват **две основни разлики**. *Първата* се заключава в обстоятелството, че „Руски свят“ за разлика от „Сръбски свят“ е разгърнат към всички рускоговорящи народи от бившето социалистическо пространство, които остават предани на традиционните руски консервативни ценности, без да се акцентира върху етническият или религиозният признак. Представата за „Сръбски свят“ обаче, както разгледахме, не е еднозначна сред водещите идеолози. За представителите на крайното крило той остава насочен преди всичко към етническите по произход и православни по вяра сърби.⁴ *Втората* разлика между двете концепции произтича от възможностите, с които разполагат властите на двете държави за осъществяването на водещите цели. Белград не притежава потенциала⁵ на Русия, поради което неговия обхват на действие е по-ограничен от този на Кремъл. Руската федерация, от друга страна, като глобална сила, предприема решителни стъпки в преследване на своите национални интереси.

В *трети параграф* правим **съдържателна реконструкция на основните идейни линии на „Сръбски свят“**, основавайки се на възгледите на споменатите идеологически основоположници. Открояването на определени стремежи, заложили индиректно в „Сръбски свят“, също така е продукт на **изследователска интерпретация**, отразяваща посланията и действията на нейните прокламатори, засвидетелстващи намерения за ревизия на миналото и възстановяване стратегическите позиции, роля и престиж на Сърбия. Посредством семантичен и съдържателен анализ на употребата на понятието от неговите водещи прокламатори в различен дискурс, правим опит да **обединим техните послания** и да **обобщим сходните им възгледи** за разрешаване на сръбския национален въпрос в съвременното, които според нас, представляват в най-общ план **основните идейни линии** в цялостната визия, която възприемаме за „Сръбски свят“. На следващ

⁴ Николов, И. [електр.ресурс] 2021. Може ли едно място в сръбския свят. 23 юни 2023 г., <https://www.bgnes.bg/ivan-nikolov-ot-bosilegrad-mozhe-li-edno-masto-v-sr-bskia-svat>

⁵ Нито в икономически, нито в политически, нито във военен, нито в материален план (бел. на автора)

етап, откритите идейни начала ни служат като **категории за анализ (10 на брой)**, чието наличие проследяваме в програмните документи на сръбските партии, с цел открояването на онези сред тях, които според защитаващите принципи, ценности и цели, се доказват като **най-силни** или като **най-слаби поддръжници** на заложеното в концепцията. Съдържателното реконструиране на идеите на концепцията ни служи за селектирането на категориалните показатели, представени в Таблица 1.

Таблица 1. Представяне на категориални показатели за съвместимост с концепцията „Сръбски свят“

№	Наименование
К1	Неделимост на държавната територия
К2	Духовно и културно обновление на сръбския народ
К3	Защита правата и идентичността на сръбските общности зад граница
К4	Икономически възход на Р Сърбия
К5	Определяне на ВВП и международни съюзници, според целите на „Сръбски свят“
К6	Присъединяване към „ЕС“, но не с цената на водещи национални интереси
К7	Недопускане присъединяване към „НАТО“
К8	Демографски растеж
К9	Национализъмът – част от сръбското образование
К10	Недопускане предоставяне на допълнителни автономни права на малцинствата, застрашаващи териториалната цялост, суверенитет и независимост на Р Сърбия

**Таблица на автора*

Съдържателно реконструиране на основните идеи на „Сръбски свят“:

1. **Неделимост на държавната територия.** Идеолозите на „Сръбски свят“, поставят запазването на териториалната цялост, заложено като основен принцип в Конституцията на страната, като водещ приоритет. Те считат, че трябва да се прекъсне продължаващото свиване на сръбския ареал, като залагат съхраняването единството на сръбската държавна територия и суверенитет за основополагащи принципи и отхвърлят претенциите за политическа и териториална автономия, отправяни от някои национални малцинства, разпознавайки в тях опит за разпокъсване на сръбската държава. Земите на КиМ („Стара Сърбия“) се възприемат от вдъхновителите на концепцията като неразделна част от сръбската идентичност и държавност. За тях разрешаването на

проблемите, причинени от насилственото отцепване, агресията на НАТО и едностранното обявяване на независимост от властите в Прищина, е най-важният държавен, национален, исторически, морален и духовен въпрос на сръбския народ. Категорични са, че сръбските власти не бива да се отказват от националните интереси свързани с КиМ и Република Сърбска, въпреки натиска, оказван от европейските институции.

2. Духовно и културно обновление на сръбския народ. Защитниците на „Сръбски свят“ считат, че съхраняването на християнските ценности и консервативни традиции на сръбския народ е от ключово значение за запазване духовното единство на нацията. Те подчертават водещата роля на **СПЦ** в поддържането на националния сръбски дух, в консолидирането на етническите сърби около идеята за постигането на националното обединение и в изграждането на силна духовна връзка с принадлежащите към сръбството народи, което я превръща в най-силната трансгранична структура за влияние на Белград. Поради тази причина, поддържането на духовните сръбски храмове, опазването на културното и духовно наследство на Сърбия и развитието на сръбските културно-образователни центрове зад граница, е набелязано като ключова задача от прокламаторите на концепцията. Техните възгледи са подкрепени и от специфични законови разпоредби (споменати в началото на Втора глава).

3. Защита правата и идентичността на етническите сърби от близката (Западни Балкани) и далечна диаспора (Западна Европа, САЩ, Латинска Америка и др.) Идеолозите на концепцията считат, че не бива да бъдат предоставяни допълни права на малцинствата в Сърбия, освен вече установените от Конституцията на страната, но в същото време настояват сръбските етнически общности зад граница да получават по-добри възможности както за развитие, така и за запазване на идентичностните си белези. Те подчертават, че сръбските власти трябва да полагат усилия за засилване на политическите, икономически и най-вече културно-духовните връзки със сънародниците зад граница, с цел поддържането на чувството за принадлежност и дълг към майката-родина. Наличието на „Споразумение за специални паралелни връзки“ между Сърбия и РС, инициативите на Белград за укрепване на сътрудничество на всички нива и действията на властите в Баня Лука в подкрепа на водената от президента Вучич политика, свидетелстват за изключително близките отношения между двете държави. Защитниците на концепцията подчертават необходимостта от засилване ролята на СПЦ и културните центрове зад граница, като привържениците на териториалния модел

наблягат на значимостта на дейността на просръбските политически субекти. Ролята на президентът Вучич като обединител и баща на нацията също е силно застъпена.

4. Икономически възход на Сърбия. Вдъхновителите на концепцията считат, че силна и независима в икономически аспект Сърбия е условие за създаването на „Сръбски свят“. Според тях, за да се изпълнят основните цели е необходимо сръбската държава да се развива с добри икономически темпове, при това разчитайки предимно на своите природни богатства, усъвършенствайки методите за добив, производство и разпространение. Считат, че е необходимо подобрене на икономическото сътрудничество между Сърбия и държавите с висок процент етнически сърби в региона. „*За да съществува Сръбски свят, Сърбия трябва да бъде икономически успешна...*“, твърди Вулин в своя документ.

5. Определяне външнополитическата линия на поведение и международни партньори спрямо целите на „Сръбски свят“. Прокламаторите на концепцията считат, че външнополитическият курс следван от властите в Сърбия, трябва да е не само съгласуван, а воден от националните сръбски интереси, особено по отношение на РС и КиМ. Според тях, Сърбия трябва да съхрани близките си отношения с Руската федерация, която се доказва във времето като най-верен поддръжник на сръбската кауза, но едновременно с това да се стреми към сътрудничество с останалите европейски и световни сили, като възможност за подобряване международното положение и значимост на Сърбия. За поддръжниците на идеята за създаване на федерална сръбска държава (Ракович), е необходимо преди всичко задълбочаване на сътрудничеството със страните в региона, които според същите следва да присъединят към сръбското обединение (РС, ЧГ и Северна Македония), като се предприемат действия по сближаването на външнополитическия им курс с този, следван от Белград.

б. Присъединяване към Европейския съюз, но не с цената на водещи национални интереси. Идеолозите на „Сръбски свят“ подкрепят бъдещата европейска интеграция на Сърбия, тъй като я възприемат като възможност за постигане на определени цели, най-вече в икономически план. Те обаче считат, че не трябва да се допуска присъединяването на страната към ЕС, да доведе до пренебрегването на ключови сръбски интереси, касаещи въпросите в РС и КиМ. Според тях, от важно значение е компромисите между Белград и Брюксел да са в полза на статута на етническите сърби зад граница, като някои допускат, че членството в ЕС е специфична възможност за осъществяването на сръбското обединение в културно-духовен и политически план, както поради „отворените граници“ между държавите членки, така и

поради възможността от създаване на сръбско лоби в европейските институции, обединяващо сръбските сили от отделните държави в региона (Сърбия, ЧГ, РС, Северна Македония, Косово) и представляващо интересите им като единна общност – народ.

7. Сигурност и отбрана – против членство в НАТО. Защитниците на концепцията възприемат силите на НАТО като основен виновник за сръбската трагедия през 90-те години на ХХ век и са против пълноправното членство на страната в Алианса. Те считат, че Сърбия трябва да спазва военен неутралитет, но и да развива професионална армия с готовност за защита на границите и сръбския народ, включително сърбите в региона, особено тези, които са подложени на репресии от местните власти (предимно визирайки Косово и Хърватия). „*За да съществува Сръбски свят, Сърбия трябва...да има армия, способна да защити както Сърбия, така и сърбите, където и да живеят. За да запазим такава Сърбия, трябва да направим всичко, за да продължим политиката на Александър Вучич*“, твърди Вулин.

8. Демографски растеж – условие за оцеляването на сръбската нация. Идеолозите на концепцията считат, че предвид нарастващата негативна тенденция в демографски план, сръбските власти трябва да обърнат приоритетно внимание на социалните мерки, насърчаващи от една страна - раждаемостта в страната, а от друга - създаващи условия за връщането на сръбските младежи, включително от региона и от далечната диаспора, обратно в страната. Тези политики имат за цел задържането и развитието на потенциала на младото поколение в родината. Крайните идеолози като Вулин предупреждават за опасността от нарастващия брой албанско население, както в Сърбия, така и в северните части на Косово, които са предимно сръбски, което може да доведе до изменение на етническия състав.

9. Национализмът - част от сръбското образование. Инвестициите в образованието се възприемат от поддръжниците на концепцията като залог за бъдещето на Сърбия, нейния народ и цивилизационно пространство. Насърчаването на политиките, насочени към подобряване качеството на образование на сръбските младежите, както в Сърбия, така и от региона, е заложено като водещ приоритет. Стремещът към създаване на повече сръбски културни центрове и образователни институции зад граница, придържащи се към сръбския модел на образование цели утвърждаване белезите на сръбската идентичност сред етническите сърби и тези силно идентифициращи се със сръбството, посредством засилено изучване на сръбския език, литература, културни достижения, история и традиции. Прокламаторите на концепцията настояват за защитата на правото на сърбите в чужбина да получават информация от

официалните институции в страната си на пребиваване на майчин език, както и да им бъде осигурен свободен достъп до сръбски медии. Считат, че образованието на сръбската младеж, както в родината, така и извън нейните предели, трябва да се основава на възпитанието в родолюбив дух, формиращо чувство за принадлежност към родината и дълг към нацията – ценности, които служат за утвърждаването на концепцията.

10. Против предоставяне на допълнителни автономни права на националните малцинства, извън вече установените в Конституцията на страната. Идеолозите считат, че сръбските власти трябва да се стремят към политиката на умереност и дипломация с националните малцинства, но че не бива да се допуска утвърждаването на идеи и политики, прокарвани от някои представители на малцинствените общности, които оспорват териториалната цялост, суверенитет и независимост на сръбската държава. Според тях, всякакви опити за промяна в конституционния ред на Сърбия, които могат да доведат до отделянето на част от територията ѝ, са недопустими. Склонни са на известни отстъпки към малцинствата, засягащи искания в просветно-образователната, духовната и икономическата сфера на мултикултурни региони като Войводина и Санджак, притежаващи исторически, демографски и географски специфики, но категорично считат, че не трябва да се допуска претенциите за политическа или териториална автономия, поставяни от някои техни крайни политически представители, оправящи послания за сепаратизъм, да застрашават единството на сръбската държава.

Замисълът за интеграцията на националните малцинства, подкрепян от умереното крило идеолози има за цел противопоставяне на крайни политически движения приканващи към сепаратизъм. Огромен проблем в случая обаче, представлява албанското малцинство в Сърбия, което среща силна подкрепа от албанските власти в Тирана и Прищина, поради което националисти като Вулин насочват усилията си към открито противопоставяне срещу албанския фактор, поддържайки възгледа, че „Сръбски свят“ трябва да принадлежи само на етническите по произход сърби. „*Сръбски свят се създава, за да не се създаде Велика Албания без бунт и съпротива...*“

На следващ етап от прочуването, разглеждаме съдържанието на програмите на избраните политически субекти, като открояваме само онези идеи и цели, заложили в платформите им, които ни показват тяхното отношение, спрямо зададените категории, касаещи пропагандираното в „Сръбски свят“. В края на изследването представяме техните позиции по всеки отделен категориален въпрос, като **съгласието им** със зададеното в концепцията, означаваме с **2 точки, частичната им подкрепа** по

определени въпроси с **1 точка**, несъгласието им с **0 точки**, а липсата на изразена позиция с **– (минус)**.

След това преминаваме към обобщаването на резултатите чрез събирането на числовите стойности от позициите им. Крайната сума от сбора на всички оценки по категориите ни показва **в каква степен** всяка една от партиите **подкрепя** визията за постигането на сръбския национален идеал, заложен в „Сръбски свят“. Максималният резултат, до който може да достигне всяка от партиите, в случай на абсолютно съгласие по всички категориални показатели с прокламираното в концепцията, се равнява на 20 точки. След изясняването на резултатите, разделяме партийните субекти в три групи: **1) най-силно подкрепящи „Сръбски свят“**, **2) частично подкрепящи концепцията** и **3) най-малко подкрепящи я**. В края на изследването, открояваме двете партии в Третия кабинет Бърнабич, които според изведеното, се явяват **най-силни поддръжници** на идеите на концепцията, както и двете **най-силно противопоставящи** ѝ се.

След изясняването на категориалните показатели, изразяващи основните идейни линии в съвременната концепция, се насочваме към проследяване на политическата обстановка в Сърбия в навечерието на изборите през април 2022 г., водещи до формирането на „Третия кабинет Бърнабич“ през октомври същата година. При проведените тогава едновременно предсрочни парламентарни, редовни президентски и местни избори, резултатите показват убедителна победа за Александър Вучич като президент (втори мандат), както и за ръководената към онзи момент от него – „Сръбска прогресивна партия“ – СПП, чиято коалиция, явявайки се под надслов „Заедно можем всичко“ („Заједно можемо све“) печели 120 от 250 места в сръбската Скупщина. Изборите се провеждат по-рано от планираното, вследствие непрестанните протести от страна на опозицията „Алианс за Сърбия“⁶. Макар СПП да спечелва първото място, членовете ѝ не успяват да сформират самостоятелен кабинет, което налага търсенето на коалиционни партньори.

Интерес за настоящото изследване представляват политическите програми на партиите, които са част от управляващото правителство, тъй като те разполагат с реална изпълнителна власт и механизми за влияние. В Таблица 2 представяме разглежданите партии.

⁶ N1info. [електр.ресурс] 2022. Ponoš: Floskula „srpski svet“ je rizična i nezdrava za interese Srba u regionu. 20 октомври 2023 г., <https://n1info.rs/izbori-2022/predsednicki-izbori/ponos-floskula-srpski-svet-je-rizicna-i-nezdrava-za-interese-srba-u-regionu/>

Таблица 2. Сръбски партии обект на анализ

Партия	Вътрешнопартийна коалиция	Позиция спрямо правителството	Брой министри
СПП	„Заедно можем всичко“	В правителството	11 министри ⁷
СПС	„СПС+ЕС+ЗС	В правителство	4/после 5 ⁸
ЕС	„СПС+ЕС+ЗС	В правителство	1 до 2023 г. ⁹
СДПС (етническа)	„Заедно можем всичко“	В правителство	1
ДСХВ (етническа)	„ДСХВ+СВУ“	В правителство	1
ПОПС	„Заедно можем всичко“	В правителство	1
ПСП (етническа)	Самостоятелна	В правителство	1
ДС	„Заедно можем всичко“	Подкрепа	0
СВУ (етническа)	„ДСХВ+СВУ“	Подкрепа	0
СДО	„Заедно можем всичко“	Подкрепа	0
ДСС	„Заедно можем всичко“	Подкрепа	0
СНП	„Заедно можем всичко“	Подкрепа	0

*Таблица на автора

В изследването са включени също програмите на партиите, представляващи гарант за функционирането и стабилността на кабинета, поради няколко причини:

Първо. Сред партиите има такива, които са част от вътрешната коалиция „Заедно можем всичко“, в която споделят общи идеи, приоритети и политики с управляващите от СПП. Това са: СДО, СНП и ДС.

Второ. Сред подкрепящите се отличават партии, които в програмата си ясно изразяват позиция на подкрепа за идеите на „Сръбски свят“.

Трето. Сред ръководните кадри на разглежданите партии има лица заемащи висши държавни постове в Сърбия. Тази позиция им осигурява възможности за прокарване на

⁷ В периода 22.06.2023г. - 06.09.2023 г. СПП разполага за кратко с 12 министри, защото Синиша Мали е едновременно министър на финансите и на икономиката, заради оставката на Раде Баства.

⁸ В началото разполагат с 5 министри, като Дачич освен министър на външните работи е и вицепремиер, а от септември 2023 г. с 6 - Слободан Цветкович заменя Раде Баства от ЕС.

⁹ Раде Баства е освободен от поста през юни 2023 г. и партията остава без министри.

определени политики в полза на „Сръбски свят“ - „Движение на социалистите“. Лидерът Вулин е начело на „Агенция за сигурност и информация“ (01.12. 2022 г. – 03.11. 2023 г.)

Четвърто. Сред подкрепящите кабинета има малцинствени партии, които освен гарантите за етническия и религиозния мир в страната, са и поддръжници на идеята за подобряване и засилване на връзките между националните малцинства и техните сънародници от родината-майка, което води до отправянето на искания за повече автономни права, застрашаващо неделимостта и единството на сръбската държава.

Разглеждайки заложените идеи и цели в програмите на партиите, се фокусираме само върху онези от тях, които кореспондират с изведените от нас категориални показатели, касаещи концепцията „Сръбски свят“.

Анализ на резултати

След като открихме, разгледахме и анализирахме по отделно позицията на всяка от дванадесетте сръбски партии, относно отделните категориалните показатели, касаещи идеите и целите на концепцията „Сръбски свят“, обобщаваме позициите им, посредством събирането на числовите стойности, които сме придали на оценките, отразяващи тяхното отношение (съгласие - 2, частично съгласие - 1, несъгласие – 0, липса на позиция - минус). Изчисляваме общия бал за всяка партия, равен на сбора от оценките ѝ, показващи степента на съвпадение, спрямо всеки един от категориалните показатели.

Таблица 3. Обща оценка на партийните субекти за съвместимост с концепцията

Партия	К1	К2	К3	К4	К5	К6	К7	К8	К9	К10	Бал
СПП	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	20
СПС	2	1	2	2	2	2	1	1	2	2	17
ЕС	2	1	2	2	0	2	1	2	0	2	14
СДПС	0	1	1	2	1	1	-	0	0	1	7
ДСХВ	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	3
ПОПС	2	1	2	2	1	2	2	-	0	2	14
ПСП	0	0	-	2	1	1	0	0	0	0	4
ДС	2	2	2	2	2	0	2	2	2	2	18
СВУ	0	0	-	0	1	1	0	0	0	0	2
СДО	1	2	1	2	1	1	0	2	2	1	13
ДСС	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	14
СНП	2	2	2	2	2	0	2	1	2	2	17

**Таблица на автора*

За да определим степента на подкрепа със заложеното в концепцията, спрямо изведените данни, разделяме партиите в три категории, отразяващи равномерното разпределение на резултатите. В първата категория, с бал от **15 до 20 точки** попадат партиите, които изразяват **най-висока степен на съгласие** с позициите на идеолозите на „Сръбски свят.“ Във втората категория със стойности от **8 до 14 точки** разпределяме тези, чиито бал показва **частична степен на съгласие**. В третата, с референтни стойности от **1 до 7 точки** попадат партиите, които имат **най-малко съгласие** с прокламираното в „Сръбски свят“. В Таблица 4 представяме разпределението на партиите, във възходящ ред, като при съвпадение в стойностите на по-висока позиция е тази, която разполага с министър.

Таблица 4. Разпределение на партиите по категории, спрямо съгласуваността им с концепцията

Най-голяма степен на съгласие с концепцията	Частична степен съгласие с концепцията	Най-малка степен на съгласие с концепцията
СПП	ЕС	СДПС
ДС	ПОПС	ПСП
СПС	ДСС	ДСХВ
СНП	СДО	СВУ

**Таблица на автора*

Получените резултати от общото аналитично изследване дават основания да се направят следните **изводи**:

Първо. Относно **принципа за териториална неделимост (к1)**, резултатите показват, че националистично настроените партии, в голяма степен подкрепят изказаното от идеолозите на „Сръбски свят“ по този въпрос, макар някои да изразяват различна визия за разрешаването на въпроса в КиМ, касаещ изследвания принцип. За националистите като лидерите от ДС, СНП, ДСС и СПС, Косово трябва да бъде третирано като неразделна част от Сърбия. Според прагматиците, търсеци консенсусно решение, трябва да бъде създадена отделна и независима от властите в Прищина „Асоциация на сръбските общини“ в Северно Косово, под закрилата на Белград. Според

трети (СДПС, СДО, ПСП), Косово трябва да бъде интегрирано в рамките на ЕС, като бъде създадена споменатата „Асоциация“, но под опеката на европейските институции.

Второ. Повечето сръбски партии (СПП, ДС, СНП, ДСС) считат, че съхраняването на традиционните консервативни сръбски ценности и духовни устои е ключово за оцеляването и запазването на сръбския народ през бурните исторически времена. Според тях, ролята на СПЦ в консолидирането на сръбската общност зад граница около националния идеал, е от първостепенно значение, което открояваме и в идеите на идеолозите на концепцията за засилване на влиянието върху сръбската диаспора и **духовно-културното обновление на сръбския народ (к2)**. Опазването на културното наследство, намиращо се извън пределите на Сърбия е важна кауза за „Сръбски свят“ и подкрепящите го сръбски политически субекти. Преследването на сръбската национална кауза чрез засилването на сръбските националистически чувства обаче, е възприемано от партиите на националните малцинства, като заплаха за общностите, които представляват. Сред партиите открояваме и тези (СПС, ЕС, ПОПС), които считат, че е необходимо единствено културно обновление на сръбския народ, тъй като според тях, в модерните времена, ролята на църквата в социалния живот, трябва да е ограничена.

Трето. Водещите сръбски партии, подкрепящи идеите на „Сръбски свят“ считат, че мисията по възстановяване на националното самочувствие на сръбския народ може да се изпълни едва след разрешаването на въпросите, касаещи **положението на сърбите в региона и диаспората (к3)**. Умерените политически представители се придържат към плана за създаването на „Сръбски свят“ като единно културно-духовно пространство на сърбите на Балканите (СПП, СПС, ДСС), предвид съвременните правни норми и външнополитически обстоятелства. Сред националистично настроените привърженици обаче (ДС, СНП) визията за сръбския идеал е постулираната около идеята за обединението на всички етнически сърби от региона в единни политически и териториални предели, което разкрива намерения за предначертаване на граници и конфликти. Етническите партии от друга страна използват казуса, за да настояват за подобряване статута на малцинствата, които представляват в Сърбия, затруднявайки установяването на стабилна вътрешнополитическа обстановка в страната.

Четвърто. **Икономическият възход на Сърбия (к4)** е единственият критерий, по който всички разгледани партии изразяват съгласие с идеолозите на концепцията, макар и водени от различни стремежи. Те подкрепят използването на нови методи и способности, с особен приоритет върху селското стопанство, инвестициите в енергетиката и

ефективното използване на наличните природни ресурси, като възможност за подобряване икономическия живот в страната. Някои политически представители на малцинствата обаче (ДСХВ и СВУ), настояват за икономическа независимост на Войводина, която е най-развеният в икономически план регион на Сърбия, но чието отделяне може да се отрази негативно върху състоянието на сръбската икономика.

Пето. Отделните партии изразяват различна гледна точка относно **външнополитическото развитие на Сърбия (к5)** и нейните международни партньори. Повечето сред тях, възприемат заложената още в „Начертанието“ и унаследена в „Сръбски свят“ мисия - „ *Сърбия да се нареди достойно до другите европейски сили*“. Отношението към западните и източните партньори е нееднозначно и се дължи на различията във възприятията относно въпросите, засягащи бъдещото европейско членство на страната, сближаването с РФ и идеята за запазване на неутрална позиция, предвид интересите на съвременните геополитически сили. Фактът, че европейските институции поставят ултиматуми пред Белград относно ситуацията в КиМ и Република Сръбска, а Русия и Китай, като постоянни членове на Съвета за сигурност на ООН, продължават да налагат вето над официалното признаване на независимостта на Косово, е сред основните причини някои политически партии в Сърбия (ДС, СНП, ДСС) да изразяват евроскептични позиции и да предпочитат задълбочаване на връзките с БРИКС.

От друга страна икономическите ползи, които предоставя бъдещето членство на Сърбия в ЕС, а не може да предложи Русия, са водещ мотив за привържениците на европейската интеграция, мнозинството от които обаче считат, че тя не трябва да е съпроводена с отдалечаване от сътрудничеството с Кремъл и Пекин (СПП, СПС, СДО). Според тях, Сърбия трябва да се води в международните си отношения от националните си интереси, а не от идеята за приобщаването към „лагера“ на някой от водещите геополитически сили. Следователно, подобно на ситуацията в повечето балкански държави и в Сърбия се наблюдава разделение на партиите на проевропейски, евроскептични, русофилски и русофобски. Интересен момент е обстоятелството, че някои политически субекти поставят като водещ акцент в изработването на стратегията си за външна политика само икономическите приоритети – това са предимно етническите партии. Националистично настроените обаче, подчертават необходимостта от съхраняването и поддържането на историческите и културни връзки с РФ (ДС, СНП).

Шесто. Анализът на изведените резултати, касаещ отношението на изследваните политически субекти към **европейската интеграция на Сърбия (к6)** показва, че по-голяма част от тях са проевропейски настроени, но имат ясно изразена позиция, относно

изискванията, които се поставят от Брюксел по отношение на ключови въпроси в КиМ и Република Сърбска. Повечето заявяват, че не са склонни да се откажат от сръбските интереси в засегнатите региони, в името на присъединяването към Евросъюза - имат непримирима позиция (СПП, СПС, ДС, СНП). Други обаче, възприемат механизмите на европейските институции като способ за постигане на консенсусно решение и възможност за икономически просперитет на всички засегнати страни (СДО, ДСС). От ДСС дори предлагат Косово да се превърне в еврорегион. Политическите представители на националните малцинства от друга страна (ДСХВ, СВУ, ПСП), се застъпват за ускорена евроинтеграция на Сърбия, тъй като считат, че тя ще спомогне за спазването на правата и подобряването на статута им. Те поставят идеята за превръщането на Войводина и Санджак в трансгранични европейски региони.

Седмо. Мнозинството сръбски партии (СПП, ДС, СНП, ПОПС) заявяват, че са против пълноправното членство на **Сърбия в НАТО (к7)**, изтъквайки исторически и морални доводи в подкрепа на своята позиция. Други обаче посочват, че Сърбия трябва да задълбочи сътрудничеството си с държавите от Алианса чрез програмата „Партньорство за мир“ (СПС, ЕС). Голяма част подкрепят ползите от спазването на военен неутралитет, но в същото време приканват към формиране на професионална армия, способна да защитава сръбските граници и народ, включително сръбските общности извън пределите на отечеството. Трети обаче считат, че миналото трябва да бъде забравено, за да може Сърбия да се развива по модела на останалите западни демокрации, включително в сферата на сигурността и отбраната, присъединявайки се като пълноправен член към НАТО (СДО, ДСС). Представителите на малцинствата също подкрепят присъединяването на страната към Алианса, възприемайки го като естествен процес, който трябва да гарантира сигурността на всички граждани на Сърбия.

Осмо. **Демографският растеж (к8)**, за който се застъпват мнозинството сръбски партии, е възприеман като път към оцеляването на сръбския народ на Балканите и утвърждаването на бъдещия „Сръбски свят“. Сред политически субекти се наблюдават различни предложения относно мерките за справяне с демографската криза, като много от тях включват насърчаване на раждаемостта, както и подпомагането чрез финансови стимули на младите семейства. Някои от политическите субекти се застъпват за предложената в сръбската концепция идея за изработването на политики, целящи създаването на подходящи финансови условия и възможности за завръщането на сръбските младежите от региона и диаспората обратно в отечеството. Остават единни в позицията си, че разрешаването на демографската криза, предвид задълбочаването на

негативните тенденции и високата раждаемост сред албанското и бошняшко общество, продължава да е водещ приоритет¹⁰. Според някои сръбски партии обаче (СНП, ПОПС, СПС), проблемът се корени в липсата на модерни образователни практики и подходящи условия за развитие, които да мотивират сръбските младежи да останат в родината. За малцинствените партии демографският проблем на сърбите не представлява интерес, тъй като те са фокусирани около съхраняването и развитието на собствения етнос в страната.

Девето. Националистично настроените сръбски партии подкрепят визията на идеолозите на „Сръбски свят“ за **пропагандиране на национализма в образованието (к9)**, посредством присъствието на повече предмети, способстващи възпитанието и формирането на моралните устои на сръбската младеж в родолюбив и патриотичен дух и съпричастност с националната сръбска кауза. (СПП, ДС, СНП, СДО). Някои обаче считат, че идеологиите, следването на традициите и изучаването на историческата фактология са остарели практики, които трябва да останат в миналото, за да бъде сръбското образование модерно и прагматично (СПС, ЕС). Те акцентират върху обучението на младите сърби в направления, които могат да допринесат за усъвършенстването им в кадри със специфични способности. Считаме, че подобна политика също е в интерес на обществото, но тя води до създаването на друг вид тенденции. Открояваме и позицията на малцинствените партии, които настояват за право на образование и достъп до официална информация на майчини език.¹¹

Десето. Макар повечето сръбски партии да посочват в програмите си спазването на правата на националните малцинства в Сърбия като ключов приоритет, мнозината от тях, считат, че **не трябва да се допуска предоставяне на допълнителни автономни права на малцинствата (к10)** извън вече установените в Конституцията, които могат да засилят претенциите им за политическа и териториална автономия. Повечето смятат, че предвид особеностите на местното население в определени региони (Санджак и Войводина), могат да се направят известни отстъпки към малцинствата като им се предоставят допълнителни правомощия от културен, икономически и религиозен характер, като някои дори подкрепят и даването на строго определени политически и компетенции на местните власти, но без това да застрашава териториалната цялост, суверенитет и независимост на Сърбия. Ролята на малцинствените партии в тези процеси е ключова. Тяхната позиция по разглеждания критерий често води до разногласия във

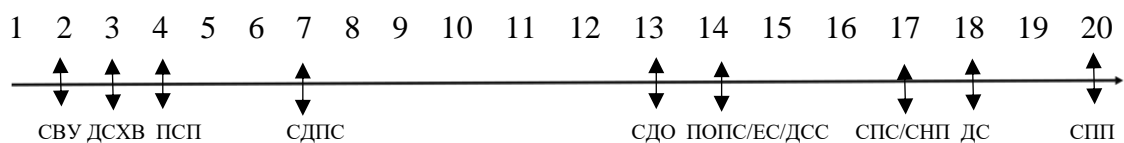
¹⁰ Геч, Й. [електр.ресурс] 2020. Сърбия изчезва. Бавно, но сигурно. 23 април 2023 г., <https://www.dw.com/>

¹¹ Изискват езикът им да получи официален статут, за да бъде упражняван свободно в официалните органи и институции като бъде спазено правото за равнопоставеност служителите от различен етнос

властта. Налице са обаче и субекти, които макар да защитават правата на своята малцинствена група, са склонни на компромиси с управляващите (СДПС).

Във **Фигура 1** представяме разположението на партиите, подреждайки ги в последователен ред, спрямо общия им бал, отразяващ цялостното им отношение (сбора от всичките им оценки по категориите) към концепцията.

Фигура 1. Разположение на партиите, спрямо близостта им със „Сръбски свят“

**Фигура на автора*

Фокусирайки се върху общата оценка на съвпадение между разглежданите политически партии, открояваме **двете от тях, които изразяват най-силна подкрепа** за концепцията, както и **двете изразяващи най-малко съгласие** със застъпеното в нея. Следователно, можем да направим следните **изводи**:

Първо. Резултатите показват, че **най-силните поддръжници** на „Сръбски свят“ са **„Сръбската прогресивната партия“** на президента Вучич и **„Движението на социалистите“** на Вулин. Вучич като държавен глава и ключова фигура в изпълнителната власт в Сърбия има на свое разположение различни инструменти за влияние и осъществяване на определени политики, в полза на концепцията. Като ръководител на сръбското разузнаване (БИА), Вулин също имат достъп до специфични властови механизми, с помощта на които, успява да спомогне за осъществяването на някои от целите, заложи в „Сръбски свят“. СПП е най-голямата управляваща партия през разглеждания период, от чиито кадрови редици са единадесет министри във Владата, трима от които вицепремиери, министър-председателят и президента. По този начин, тя се явява политическият субект разполагащ с най-много властови позиции и възможности за осъществяване на поставените в програмата ѝ идеи и цели, голяма част от които, съвпадат с визията на идеолозите на „Сръбски свят“. **СПП се доказва като основен стожер и най-силен поддръжник** на сръбската концепция (20т.)

От анализиранията обстоятелства, касаещи президента Вучич и позиционирането му като застъпник за „Сръбски свят“ считаме, че той се стреми да се представи като

обединител и покровител на сръбския народ, готов да се бори за правата и интересите на всички сърби, с особен акцент върху тези извън пределите на родината. Посланията в програмата на партията и публичните му обръщения, в които изразява: застъпничество за сръбската кауза по отношение на въпросите в КиМ, РС, ЧГ; непримиримост към ултиматумите на Брюксел, засягащи европейската интеграция на страната; нежелание за въвеждане на санкции срещу РФ; готовност за изграждането на силни икономически връзки с БРИКС; категорично несъгласие за пълноценното членство на страната в НАТО; амбиция за защита на духовното и културното наследство на сърбите, включително в диаспората и желание за задълбочаването на връзките със сънародниците зад граница, ни дават основания да заключим, че Вучич се опитва да балансира във вътрешно и външнополитическите си ходове, воден от стремежа за постигане за сръбското обединение, но и от желанието за запазване на властовите си позиции.

Второ. Фактът, че Вулин е сред малцината сръбски политици, които си позволяват открито и публично да апелират за създаването на „Сръбски свят“ като единно политическо пространство и наличието на документ, посветен на „Сръбски свят“, свидетелстват за агресивните, националистически и реваншистки намерения на лидера. Речите¹² на водача на „Движението на социалистите“ към сръбския народ и към сръбските общности зад граница, в които уверява последователите си в справедливостта и нуждата от реализирането на сръбската кауза, отново показват стремеж за национално обединение. Трябва да подчертаем факта, че Вулин поддържа изключително близки отношения с лидера на Република Сръбска Милорад Додик, насърчавайки амбициите на последния за отделяне на ентитета от БиХ¹³.

Посочените и анализирани обстоятелства, ни дават основания да посочим, че „Движение на социалистите“ също е сред най-силните идеологически поддръжници на концепцията. Считаме, че във висока степен позиционирането му на второ място се дължи на факта, че от партията нямат свои представители (министри) в кабинета, въпреки участието им в „Заедно можем всичко“ и стратегическата длъжност на Вулин. Следователно, ролята на СПП в изпълняването на заложеното в концепцията остава първостепенна. Въпреки това, **Вулин** несъмнено се доказва като политическата фигура

¹² Висожински, Ю. [електр.ресурс] 2022. "Създаваме сръбски свят. Белград е столица на всички сърби, независимо къде са". Скандално изказване на министъра на вътрешните работи на Сърбия Александър Вулин. 4 февруари 2023 г., <https://offnews.bg/sviat/sazdavame-srabski-sviat-belgrad-e-stolitca-na-vsichki-sarbi-nezavi-779962.html>.

¹³ Noving.bg [електр.ресурс] 2023. Лидерът на сърбите в Босна и Херцеговина: Велика Сърбия е осъществима с политически средства. 3 април 2023 г., <https://novini.bg/sviat/balkani/809773>

с най-ясно изразена и твърда позиция в подкрепа на концепцията, поради факта, че той е **авторът на най-силните и категорични послания в нейна полза**¹⁴ и **основно действащо лице в издигането ѝ на политическо ниво.**

Трето. Изведените резултатите показват, че като най-малко подкрепящи „Сръбски свят“ се позиционират етническите партии. Сред тях, с най-ниска степен на съвместимост с принципите и целите на концепцията, се открояват „Държавен съюз на хърватите във Войводина“ и „Съюз на войводинските унгарци“. Анализът на програмите и на двете показва, че по някои от въпросите те не само не се съгласяват с идеите на идеолозите на „Сръбски свят“, а остро им се противопоставят, считайки, че те ограничават правата и сигурността на малцинствата, които представляват. Макар повечето етнически партии в страната да имат сходни виждания по много от темите, касаещи статута на националните малцинства, се различават по отношение на характера на автономните права, за които претендират. Една част се стремят предимно към икономическа и културна автономия (СДПС, ПСП), други обаче настояват и за политическа (ДСХВ, СВУ). Въпреки това, най-значими остават последните две, чиито претенции в най-висока степен засягат целите на концепцията.

Хърватите и унгарците във Войводина, която е със статут на автономна провинция в рамките на Сърбия, отдавна отправят искания за нейната икономическа независимост. Напоследък обаче, все повече нарастват амбициите им местните власти в региона да получат повече политически правомощия, които да ги отдалечат от курса, следван от централното ръководство в Белград. Подобни претенции, отправят предимно от СВУ: *„Ние сме за такава Войводина и Сърбия, където няма дискриминация между мнозинство и малцинство, където няма доминираща нация, а само национални общности...и необходимите форми на автономия намират признание и укрепват демокрацията“*.¹⁵ Фактът, че унгарците представляват най-голямото по численост малцинство във Войводина им осигурява допълнителна тежест, за да заявят исканията си пред сръбските власти и дори да поставят ултиматуми.

Политиката на сръбските власти в посока осъществяване целите на „Сръбски свят“ се превръща в огромно предизвикателство пред оцеляването и съхраняването на унгарското малцинство във Войводина. Това поражда обстоятелството, **СВУ** да се

¹⁴ Jovanovic, S. 2023. „The Evolution of Serbian Foreign Policy under Vucic: Navigating between the European Union and Russia“. В: Taranu, A. (съст.) Perspective Politice, 16(1-2), FPS, Bucharest, pp. 106-123.

¹⁵ Vajdasági Magyar Szövetség. [електр.ресурс] н.д. Официален сайт на „Vajdasági Magyar Szövetség“. 4 февруари 2023 г., <https://www.vmsz.org.rs/>.

позиционира като партията изразяваща не само **най-малко съгласие** (бал 2 т.) с **намеренията в сръбската концепция**, но и като **един от нейните основни опоненти в сръбското политическо пространство**.

Четвърто. Позицията на ДСХВ е силно променлива и с известни специфики. В периода на функциониране на Третия кабинет Бърнабич, хърватите за пръв път разполагат със свой министър. Анализът на програмата на ДСХВ показва, че хърватите също настояват за икономическа независимост на Войводина, подобно на СБУ, възприемайки постигането на тази цел като стъпка към последваща политическа автономия. *„Войводина е добре оформена единица, която заслужава политическа и териториална автономия.“*¹⁶ Въпреки, че смекчават определени свои позиции, представителите на хърватското малцинство продължават да настояват за децентрализация и регионализация на Сърбия - цели, които застрашават амбициите на идеолозите на концепцията. Разгледаните обстоятелства, както и изведеният резултат за съвместимост (3 т.) ни дават основания да направим извода, че хърватите в Сърбия нямат намерения да се оставят да бъдат въввлечени в „Сръбски свят“ – те са **един от основните му противници**, заедно със СБУ.

Изследваните обстоятелства и процеси във Втора глава ни отвеждат към следните **основни изводи**:

Първо. Анализът на обстоятелствата, на чиято основа се пораждат процесите водещи до появата, разпространението и затвърждаването на идеите на съвременната националистическа концепция „Сръбски свят“ показва, че голяма част от нейните идейни начала, освен вдъхновени от завета на миналото, също са дело на определени идеологически кръгове в Сърбия в настоящето, стремящи се към ревизия на миналото, реализиране на сръбския национален идеал за обединение и превръщане на сръбската държава отново във водеща сила на Балканите. Условно се открояват **две крила сред поддръжниците на концепцията**: *умерено* – за осъществяването и единствено в културно-духовен план - културна експанзия и *крайно* – за реализирането на културно, духовно, но и политическо обединение на сърбите в единните граници на родината - териториална експанзия. Преследването на целите за постигането и на двете визии за „Сръбски свят“ създава високи рискове за обществата в Западните Балкани.

¹⁶ Пак там.

Второ. Открояването и анализирането на основните идейни линии, заложи в „Сръбски свят“ и „Руски свят“ показва, че между водещите застъпници на двете концепции има **споделени идеологически виждания**. Двете концепции са националистически по своя характер като всяка от тях представя съвременна визия за реализирането на водещи национални цели. Въпреки наличието на разглежданите сходства, са налице и съществени различия. „Руския свят“ започва все повече да се превръща в глобална експанзионистична стратегия, доближавайки се до идеите на Дугин за създаване на „Евразийски свят“, бивайки насочен към всички рускоговорящи народи, особено от бившето социалистическо пространство, споделящи, ценностите на единното руско цивилизационно пространство. В основата на този „свят“ е идеята за защита на консервативните руски ценности, посредством изграждането на мощна Евразийска империя, способна да се противопостави на културния модел, налаган от западния свят.

От друга страна, „Сръбският свят“, който макар според някои негови идеологически вдъхновители (Глишич, Райчевич) да представлява единствено идея за създаване на единно културно-духовно сръбско пространство, а според други, стремящи се към обединение на етническо сръбско землище, той да е предназначен предимно за етническите по произход сърби¹⁷ (Ракович, Вулин, Додик), остава със стремежи в регионален план, които водещите сръбски власти (Вучич) не потвърждават официално. Считаме, че този факт произтича **от разликата във възможностите**, с които разполагат сръбските и руските държавници за осъществяването на националните интереси.

Трето. Анализът на съдържанието на програмите на разглежданите сръбски партии показва, че сред политическите субекти са налице както твърди застъпници за принципите и целите на „Сръбски свят“, така и негови явни противници. Резултатите от изследването на идеологическата съвместимост между идеите и целите в концепцията и тези, изразявани от партиите, дават основание да определим управляващата **СПШ**, заедно с президента Вучич и вътрешнокоалиционния ѝ партньор **„Движение на социалистите“**, с лидер - директорът на „Агенция за сигурност и информация“ - Вулин, като нейни **основни политически поддръжници**. От друга страна, изведените данни показват, че етническите партии изразяват **най-малка подкрепа за идеала** в доктрината, като политическите представители на **националните малцинства на хърватите и унгарците в Сърбия**, остават най-негативно настроени към „Сръбски свят“.

¹⁷ Николов, И. [електр.ресурс] 2021. Може ли едно място в сръбския свят. 23 юни 2023 г., <https://www.bgn.es.bg/ivan-nikolov-ot-bosilegrad-mozhe-li-edno-masto-v-sr-bskia-svat>

ТРЕТА ГЛАВА. Основни политико-идеологически рефлексии на концепцията „Сръбски свят“ в Черна гора, Република Сръбска и Сърбия

В Трета глава анализираме влиянието на концепцията „Сръбски свят“ върху политическите процеси и обществени нагласи в Черна гора и Република Сръбска, като разглеждаме позицията на експерти по отделните въпроси, касаещи външнополитическите ходове на ВДР на Сърбия по отношение на посочените държави. Фокусираме се върху изследването на изведените с помощта на специалистите инструменти за вмешателство на Белград, тяхната сила и проявление, както и върху предизвикателствата, които пораждат рефлексии на „Сръбски свят“ пред властите в двете разглеждани страни. Обръщаме внимание на ролята, значимостта и влиянието на водещите регионални и глобални участници върху политическите намерения на управляващите в черногорската държава и сръбския ентитет на БиХ.

Наред с посоченото анализираме и проблемите, свързани с отражението на „Сръбски свят“ върху развитието на Сърбия и нагласите на нейните граждани. Подлагаме на анализ целите на политическия курс, който задават настоящите й държавни власти, постулираните и реално постижими задачи на концепцията, спрямо съвременните условия и възможностите пред бъдещето на сръбския народ, отнасящи се до европейската и евроатлантическа интеграция на страната. На база анализа на рефлексии на концепцията в посочените страни и мнението на специалистите, формулираме основни изводи и правим опит за политическа прогноза, касаеща бъдещото на концепцията. За целите на изследването подлагаме на проверка следните хипотези:

Хипотеза 1. Влиянието на концепцията „Сръбски свят“ в Черна гора ще се засили след идването на новата политическа класа в страната. Възможността сръбските власти да се намесват в политическия курс на страната, посредством дейността на просръбски партии и да влияят върху обществените нагласи, посредством културно-духовните връзки, в които основна роля има СПЦ, създава рискове пред европейското развитие на черногорците.

Хипотеза 2. В случай, че властите в БиХ се съгласят да изпълнят исканията¹⁸ на Милорад Додик за създаване на отделни и независими административни органи на

¹⁸ Претенции на Милорад Додик, свързани с установяването на независими съдебна система, данъчна администрация, служби за сигурност и въоръжени сили за сръбския ентитет.

Република Сърбска, желанието на босненските сърби за отделяне от конфедерация ще отслабне.

Хипотеза 3. Влиянието на концепцията „Сърбски свят“ е по-силно в Република Сърбска отколкото в Черна гора, поради исторически, идеологически, културно-духовни, социални и политически предпоставки.

Хипотеза 4. Националистическите и реваншистки идеи на концепцията „Сърбски свят“ ще останат в миналото, за да може Сърбия да продължи към европейска и евроатлантическа интеграция, дори това да е съпътствано от смяна на политическото ръководство в страната. Сърбите ще предпочетат икономическите ползи от членството в ЕС пред идеалите на „Сърбски свят“.

Описание на изследването

За да изпълним задачата, поставена в Увода, касаеща настоящата глава, избираме да приложим дълбочинни интервюта с експерти в изследваната проблематика, като считаме, че този качествен метод е най-подходящ, предвид поставената цел, поради следните предимства, посочени от Симеонова в „Основи на политическата социология“: икономичност, бързина, възможност за получаване на по-задълбочена информация за мненията и поведението на изследваните лица.¹⁹ Придържайки се към критериите за провеждането на интервютата²⁰, посочваме, че експертите, които взимат участие са специалисти в сферата на политическите науки, международните отношения, дипломатията, европейското право, историческите науки, сигурността и военното дело. Някои от тях са представители на академичната общност – преподаватели и анализатори, а други са представители от практиката. Дълбочинните интервюта са проведени при лична среща с всеки от експертите, под формата на свободен разговор, като са зададени 11 отворени въпроса по предварително определени проблемни области, касаещи дисертационното изследване.

Целта на този метод е получаване на изчерпателна информация, представяща позицията на интервюираните по всеки от разглежданите въпроси, засягащи поставените от нас хипотези. Интервютата са проведени в периода март – юли 2024 г. и средната продължителност на всяко от тях е около 2 часа. Критериите, по които се определя експертността на специалистите се заключават в определението за експерт, зададено от

¹⁹ Симеонова, Е. 2014. „Методи за анализ в политическата социология“. В: Нанева, Д. (съст.) Основи на политическата социология. Унив. изд. „Паисий Хилендарски“, Пловдив, с. 44

²⁰ Пак там.

Кант, в което той подчертава необходимостта от специализирано познание в съчетание с критично мислене, отбелязвайки че истинската експертиза включва не само значителни знания в определена област, но и способността същите да бъдат прилагани ефективно.²¹

В *първи параграф* на Трета глава разглеждаме политическата обстановка и обществените настроения в Черна гора водещи до свалянето на експрезидента Мило Джуканович и неговата партия. Открояваме причините и факторите, които според нас и експертите в най-висока степен провокират политическата промяна. Анализираме политическите решения и действия на настоящите властимащи, разкриващи отношението им към „Сръбски свят“, както и намеренията им относно европейската интеграция на страната. Изследваме силата и проявлението на изведените с помощта на специалистите инструменти за вмешателство на Белград върху обществените настроения и политически процеси в черногорската държава, както и в Република Сръбска. Сред тях открояваме: **Сръбска православна църква (СПЦ), просръбски политически партии, просръбски неправителствени организации, икономически лостове, просръбски медийно-информационни източници, сръбска дипломатическа служба.**

Анализирайки процесите достигаме до извода, че влиянието на Белград по отношение на сръбските общности в Р Сръбска и в Черна гора не е нито с еднаква сила, нито с еднакви резултати. **СПЦ** открояваме като **основен механизъм за влияние** върху самосъзнанието на етническите сърби зад граница. Подчертаваме, че поради редица фактори, най-значими сред които - етническият състав на населението, последиците от войната в БиХ, наложеният диктат и специфичните усилия предприети от властите в Баня Лука за допълнително сближаване с Белград, вмешателството на сръбското духовенство е по-силно в Република Сръбска, отколкото в Черна гора. Посочваме, че след заемането на властта от новата черногорска партия „Европа сега“ и позицията заявена от президента Яков Милатович за установяване на по-близки отношения със Сърбия, просръбските политически партии не само утвърждават, но дори засилват влиянието си в страната.

Считаме обаче, че въпреки резултатите от последното преброяване на населението в Черна гора в полза на просръбските сили, те няма да успеят да постигнат значими цели като признаването на етническите сърби за държавотворен народ в страната или позиционирането на сръбския език окато официален, поради факта, че националистите около Джуканович все още имат силни позиции в черногорското

²¹ Kant, I. (1781) Critique of Pure Reason

общество, а разделението между доскорошните съратници Милатович и Спаич се засилва. Според нас и мнозинството експерти настоящите управляващи в Черна гора ще продължат да работят активно за европейската интеграция на страната, тъй като това е желаната икономическа алтернатива от обществото, но едновременно ще се стремят към подобряване на отношенията с Белград. Подчертаваме, че е от особено значение черногорските власти да изяснят характера на близостта, която искат да поддържат със сръбските управляващи, за да не се окаже Черна гора отново в капана на сръбската доминация и „Сръбския свят“.

Във *втори параграф* на Трета глава се разглеждат въпросите, засягащи ролята на Белград в политическите претенции, изразявани от властите в Република Сръбска за отделяне на ентитета от БиХ. Анализираме **политическата обстановка и обществените настроения в сръбския ентитет**, като разглеждаме водещи принципи и цели в програмата на управляващата СНСД, засягащи концепцията „Сръбски свят“. Акцентираме върху значимата роля на президента Милорад Додик в поддържането на статуквото и съгласуването на вътрешната и външната политика на ентитета с Белград. Фокусираме се върху възможностите пред развитието на РС, касаещи европейската интеграция, членството в НАТО и сближаването с Русия. Достигахме до извода, че целта на СНСД, свързана със създаването на независими от централното ръководство на БиХ институционални и административни органи на Република Сръбска е начална стъпка в плана за фактическото отделяне на ентитета от конфедерацията.

Според мнозинството експерти, при изпълнение исканията на Додик интензитетът на напрежението между етносите в двойната федерация не само няма да намали, а ще продължи да се покачва. Това обстоятелство, според тях, се дължи както на влиянието на Белград върху властите и обществените нагласи в РС, така и на бавните темпове на европейска интеграция. Следователно, доказването на невъзможния мир от Дейтън чрез подсилване агресията на сръбския национализъм и покачване на етническото напрежение е част от замисъла за създаването на „Сръбски свят“. За този факт свидетелстват позицията на СНСД и Додик относно ултиматумите за присъединяване на РС към ЕС, отказът от пълноправно членство в НАТО и поддържането на близко сътрудничество с Руската федерация. Достигахме до извода, че властите в Баня Лука следват неотклонно външнополитическата линия, зададена от Белград. Считаме, че липсата на силна опозиция, която да се противопостави на Додик и да поведе страната към европейско и евроатлантическо бъдеще, ще доведе до

задълбочаването на разделението между народите в конфедерацията и нарастване на сръбските претенции.

В *трети и параграф* разглеждаме въпросите свързани с европейската и евроатлантическа интеграция²² на Черна гора и Република Сърбска, предвид намесата на фактори с вътрешен и външен произход. Анализираме влиянието на водещи регионални и глобални участници - **ЕС, Русия, Китай, Турция, САЩ, Близък Изток** върху външнополитическата ориентация и социални нагласи в разглежданите държави.

Относно вмешателството на **Русия** върху политическите процеси и обществени нагласи в Черна гора и в Република Сърбска, с помощта на експертите открояваме следните инструменти: общи славянски корени и православие като културно-духовен механизъм за влияние; енергийни доставки като икономически инструмент, който се преобразува в политически; политически механизми – във вътрешнополитически план чрез проруските политически сили, а във външнополитически – чрез позицията на Русия като постоянен член на „Съвета за сигурност“ на ООН; проруски медийно-информационни канали. Достигаем до извода, че бавните темпове на европейска интеграция в разглежданите държави улесняват опитите на Кремъл да ги дестабилизира и привлече на своя страна, отдалечавайки ги както от членство в ЕС така и в НАТО.

Въпреки това, фактът, че Черна гора и Република Сърбска са ориентирани икономически към ЕС, а не към Руската федерация, оказва съществено влияние в избора им на бъдещо развитие. Наблюдава се тенденция повечето държави в Западните Балкани, членки на НАТО като Черна гора, да показват устойчивост срещу амбициите на Кремъл за установяване зона на влияние по външните граници на Алианса, което влияе положително върху сигурността и стабилността на региона. Политическите действия и близост, които демонстрира президентът на РС Додик с руския си колега Путин (политически позиции, взаимни визити и награждавания), свидетелстват за факта, че влиянието на Русия в сръбския ентитет на БиХ е много по-силно, отколкото в Черна гора.

Относно влиянието на **Китай** в разглежданите държави, посочваме, че инициативата на Пекин за „Пояса и пътят“, макар фокусирана върху икономическото сътрудничество и търговията, обслужва преди всичко геополитическите китайски интереси. Считаме, че Китай се стреми да постави в зависимост – финансова и дългова държавите от Западните Балкани, кандидатки за членство в ЕС, за да повиши влиянието

²² Евроатлантическа интеграция се отнася само за Република Сърбска и Сърбия, тъй като Черна гора вече е пълноправен член на НАТО.

си над европейските институции. Най-висок успех към момента постига в Черна гора, изправяйки малката балканска държава пред икономически крах, поради несъстоятелността ѝ да изплаща задълженията си към китайски банки, което може да я отдалечи от европейската ѝ интеграция. Експертите подкрепят позицията на изследователя, че докато ЕС води хибридна война с Русия, то с Китай войната е финансова, защото Пекин, за разлика от държавите в Евросъюза и от самата Русия, се развива с изключително бързи темпове и разполага с необятни възможности.

Според нас, макар **Турция** да няма интерес да възпрепятства интеграцията на Западните Балкани в ЕС и в НАТО, не се отказва от стратегическата си цел, да се позиционира като ключов играч, представляващ, защитаващ и обединяващ под своето крило интересите на мюсюлманите в региона. Считаме, че политиката на Анкара на Балканите, свързана със задълбочаването на връзките ѝ с мюсюлманските общества в разглежданите държави, може да се окаже в разрез с преследваните от Белград цели и стремежите му за интеграция на мюсюлманския фактор в „Сръбски свят“.

Анализирайки въпроса за влиянието на **Близкия Изток** в Черна гора и Република Сръбска считаме, че освен икономически, някои страни от Персийския залив (Саудитска Арабия, ОАЕ) имат и политически интереси към разглежданите страни, предвид културните и религиозните връзки, които се стремят да поддържат с мюсюлманските общества в тях, подпомагайки техни специфични каузи. Тези политики на ислямските държави обаче, често се оказват пречка пред целите на Белград и визията му за ролята на мюсюлманския фактор в „Сръбски свят“.

Що се касае до влиянието на **САЩ**, считаме, че те подкрепят интеграцията на Западните Балкани, от една страна, за да се насърчи икономическия просперитет на целия ЕС, а от друга - за да се утвърди общата сигурност на Европа чрез НАТО и да се контролира европейския национализъм. Макар Вашингтон да постига стратегически успех в черногорската държава, способствайки за присъединяването ѝ към НАТО, по отношение на Република Сръбска, предвид ролята му във войната в БиХ и възприемането му от сърбите за исторически враг, пълноправното членство на РС, както и на Сърбия в Алианса обаче, е слабо вероятна възможност.

В обобщение, считаме, че европейските институции ще продължат да настояват властите на Черна гора и Република Сръбска да изпълнят нужните реформи, да работят усилено за регионално помирение и за противопоставяне на руското и китайското влияние в тях, но и че е необходимо, европейските власти да подпомогнат усилията им

за енергийна диверсификация от Кремъл и за преодоляване на икономическите им затруднения, породени от „дълговия капан“ на Пекин. Според нас, от ключово значение за стабилността на Западните Балкани и разглежданите държави, е постигането на компромис между правителствата им и европейските институции по водещи икономически, политически и социални въпроси, защото в противен случай, съществува опасността Черна гора и Република Сърбска да се превърнат в буферна зона между интересите на другите геополитически играчи с амбиции в региона.

В *четвърти параграф* разглеждаме въпросите, касаещи отражението на „Сърбски свят“ върху **бъдещето развитие на Сърбия и нагласите на нейните граждани**. Анализираме постулираните и реално постижими задачи на концепцията, спрямо съвременните условия и възможностите пред сърбския народ, отнасящи се до европейската и евроатлантическа интеграция на страната. На следващ етап правим опит за политическа прогноза, касаеща бъдещето развитие на концепцията, предвид обществените настроения в сърбската държава, поведението на властимащите и разположението на международните фактори. Достигаем до извода, че евентуалното европейско членство на Сърбия, Република Сърбска, Черна гора и останалите държави от региона с висок процент сърбско население, създава възможности за формиране на **сърбско лоби** в европейските институции и реализирането на „Сърбски свят“ като единно културно, духовно и в известна степен политическо пространство на етническите сърби (възможността да вземат решения като единна общност) без нуждата от прекрояване на териториалните граници.

Експертите се обединяват около позицията, че концепцията „Сърбски свят“ е с националистически характер, идейно основана на ревизия и реваншизъм, с поглед към връщане на изгубеното, посредством консолидиране на сърбите около идеала за национално обединение в единните културни, духовни и политически граници на родината, чрез подчертаване на идентичностните им белези - произход, култура, духовност, език, традиции, историческо миналото. Основна роля в тези процеси има дейността на СПЦ, просърбските партии, неправителствени организации и медии. Достигаем до извода, че реално постижимото в сърбските амбиции спрямо настоящите условия е прекратяване стесняването на сърбския ареал - съхраняване на постигнатото. Според мнозина експерти, изброените механизми за влияние имат преди всичко задачата да подпомогнат съхраняването на сърбското самосъзнание на сънародниците зад граница, сплотявайки ги в единното културно-духовно поле на „Сърбски свят“.

Според нас и експертите политическото обединение на сърбите в границите на родината-майка, посредством териториална експанзия, заложено като водеща цел от крайното крило поддръжници на концепцията, е слабо вероятна възможност, която обаче, може да се осъществи частично при положително стечение на обстоятелствата за Сърбия и нейните съюзници (според някои експерти промяна е възможна по отношение на КиМ, а според други спрямо РС). Скептично настроените към бъдещото развитие на „Сръбски свят“ изключват възможността от ново предначертаване на границите, независимо от изхода на конфликта между Русия и Украйна, разположението на международните фактори или промяната в баланса на сили, считайки, че принципът за ненарушимост на границите не подлежи на преговаряне, и че всяка форма на нарушаването му, трябва да се санкционира като агресия.

Считаме, че ако настоящия ръководен сръбски политически елит не смекчи националистическите си амбиции за създаване на „Сръбски свят“ в търсене на компромиси с Брюксел, в името на европейската интеграция на Сърбия, то е твърде вероятно сръбските граждани да пожелаят промяна и да го **заменят с проевропейски лидери**. В случай, че присъединяването на Сърбия към ЕС стане факт обаче, това ще означава, че в сръбското общество **икономическите приоритети са надделели над националистическите намерения**, постулирани в „Сръбски свят“. Експертите споделят скептичната позиция на изследователя относно възможността от пълноправно членство на Сърбия в Алианса при запазване на сегашното ѝ националистическо ръководство, изразяващо желание за спазване на военен неутралитет на страната. При промяна във ВДР на Сърбия с проевропейски лидери и осъществяване на европейската ѝ интеграция обаче, възможността от пълноправно членство на страната в е по-вероятна.

В края на изследването, обобщавайки позициите на интервюираните, относно бъдещето развитие на Черна гора, Република Сръбска и Сърбия, от гледна точка политическите рефлексии на концепцията „Сръбски свят“ върху политическите процеси и обществените нагласи в тях, свързани с избора на политически водачи, следването на определен вътрешнополитически и външнополитически курс и създаването на алтернативни възможности за сътрудничество, можем да изведем следните **изводи**, касаещи поставените от нас **хипотези** в началото на Трета глава.

Първо. Първата ни хипотеза се потвърждава от специалистите, тъй като те също считат, че влиянието на „Сръбски свят“ върху политическите процеси и обществени настроения в Черна гора, ще се засили с идването на власт на „Движение

Европа сега“, чийто лидери демонстрират стремеж към задълбочаване на сътрудничеството с Белград, създавайки предпоставки за утвърждаване идеите на концепцията сред етническите сърби в страната. Експертите споделят позицията на изследователя, че сред поводите за драстични политически рокади в страната, освен протестите срещу високите нива на корупция в „ерата Джуканович“ е и желанието на черногорското общество за коренна промяна в отношенията със сръбската държава, с която освен дълго историческо минало, споделя и силни културно-духовни връзки, значима роля, в които има СПЦ. Взима се под внимание обстоятелството, че ако икономическото сътрудничество между Подгорица и Белград, започне да преминава в тясно политическо, предвид позиционирането на черногорския президент Милатович като надежден партньор на просръбските партии, съществува реална опасност Черна гора да бъде въввлечена в ревизионистичните стремежи на белградските власти.

Второ. Относно **втората хипотеза** и изразената от нас позиция, че при евентуално изпълнение на поставените от лидера на Република Сръбска искания, свързани с обособяване на отделни органи на данъчна администрация, служби за сигурност, съдебна система и армия, независими от централните органи на БиХ, желанието на босненските сърби за отделяне на ентитета от конфедерацията ще отслабне, повечето експерти изразяват несъгласие. Според нас, при постигане на желаните отстъпки Додик ще се примири със зададените обстоятелства и ще смекчи националистическата си реторика и цели. Интервюираните обаче защитават позицията, че ако претенциите на властите в РС се реализират, те ще започнат да поставят нови, още по-високи, осъзнавайки че органите на централно ниво в БиХ, са склонни да проявяват отстъпки. Според специалистите, Додик няма да се примири, докато не успее да постигне независим статут за ентитета, а на следващ етап и да го присъедини към Сърбия. Следователно, изразената от нас хипотеза **не се потвърди от експертите.**

Трето. Експертите категорично се съгласяват с изразената от изследователя позиция, че влиянието на концепцията „Сръбски свят“ е много по-силно в Република Сръбска, отколкото в Черна гора, поради няколко водещи фактора: характерът на населението в двете държави - в сръбския ентитет преобладават етническите сърби (90%), а в Черна гора те са около 30%; ролята на СПЦ като църква-майка за босненските сърби в Република Сръбска – тя няма опозиция, за разлика от ЧПЦ в Черна гора; последниците от войната в БиХ, водещи до засилване на сръбския национализъм сред босненските сърби, останали извън отечеството чрез диктат - за разлика от мирното

отделяне на Черна гора от СРЮ чрез референдум; специфичните усилия предприети от властите в Бая Лука за допълнително сближаване и подсилване на връзките с Белград – позицията на Додик и СНСД, които изразяват твърда подкрепа за целите на „Сръбски свят“. Властите в Подгорица все още подчертават необходимостта от сътрудничество единствено в икономически план, но просръбските партии в страната утвърждават влиянието си и нараства възможността от предоставянето на статут на държавотворен народ на етническите сърби в страната. Следователно, изразената от нас **(трета) хипотеза се потвърди от мнозинството интервюирани.**

Четвърто. Последната (четвърта) изразена от нас **хипотеза**, касаеща бъдещето на концепцията „Сръбски свят“ **се потвърждава от експертите**, тъй като те споделят позицията на изследователя, че нейните националистически идеи и ревизионистични намерения ще бъдат пренебрегнати, за да може Сърбия успешно да завърши процесите на европейска интеграция, постигайки компромиси с европейските институции по спорните въпроси, засягащи сръбската диаспора в Република Сърбска и КиМ. Мнозинството специалисти също са на мнение, че все по трудните икономически условия, в които живеят сърбите, ще имат решаваща роля в избора им на политически водачи в близко бъдеще. Следователно, считаме, че в случай, че настоящите управляващи не смекчат националистическите си стремежи, има висока вероятност, сръбското общество да пожелае да ги замени с нов, проевропейски елит, необременен от реваншистки доктрини като „Сръбски свят“.

Осъщественият анализ в дисертационното изследване, обобщените изводи в края на всяка от главите и очертаните бъдещи политически перспективи доказват формулираната **основна теза**, че „Сръбски свят“ е националистическа концепция, чиито политико-идеологически рефлексии в Черна гора и Република Сърбска, инспирирани и направлявани от ревизионистично настроени интелектуални и политико-властови елити в Белград, с цел постигането на националния сръбски идеал и водещи външнополитически цели, пораждат политически предизвикателства и рискове за сигурността пред обществата на разглежданите страни.

Настоящият дисертационен труд подпомага открояването на потенциалните рискове от разпространението и утвърждаването на ревизионистичните идеи на концепцията пред разглежданите общества в Западните Балкани. Безспорен интерес за изследователя представлява **бъдещо** разширяване на анализа по отношение на останалите засегнати от влиянието на „Сръбски свят“ държави в региона.

IV. САМООЦЕНКА НА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ

I. Научно-теоретични:

1. За пръв път в българската научна литература е осъществен цялостен анализ на концепцията „Сръбски свят“ и е направен опит за съдържателно реконструиране на основните ѝ идеи, посредством обстоен преглед на политически и партийни документи, медийни послания, речи и публични изявления на водещите ѝ идеолози и поддръжници. Спрямо защитаваната основна цел условно са открити две крила (*умерено* – културно-духовно обединение / *крайно* – политическо обединение) идеолози на концепцията.

2. За пръв път в българската научна литература са подложени на анализ и авторска интерпретация политико-идеологическите рефлексии на концепцията „Сръбски свят“ върху политическите процеси и обществени нагласи в Черна гора и Република Сръбска.

3. Анализирани са взаимовръзката между концепциите „Руски свят“ и „Сръбски свят“ като са изведени водещите сходства и различия между тях.

4. Едно от достойнствата на дисертационния труд е направеният анализ на трансформациите в сръбския национален идеал, посредством изследването на основните идейни линии в сръбските доктрини от XIX до XXI век и тяхната взаимовръзка със съвременната концепция „Сръбски свят“.²³

II. Практико-приложни:

5. Открити и изследвани са основните източници за популяризиране и утвърждаване на идеите на концепция „Сръбски свят“ в сръбското обществено и медийно пространство.

6. Анализирани и систематизирани са водещите механизми за влияние на сръбските власти върху обществените нагласи и политически процеси в Черна гора и Република Сръбска в полза целите на концепцията.

7. Осъществено е авторско изследване, касаещо съвместимостта между идеите и целите на идеолозите на „Сръбски свят“ и защитаваните политики от сръбските партии

²³ От „Начертанието“ на Гарашанин, „доктрината сръбство“ на Пашич, „югославянството“ на Караджорджевич, „доктрината за защита на сръбството“ на Сръбски културен клуб, „социалистическия федерализъм“ на Тито, „войнстващия сръбски национализъм“ Милошевич до „Сръбски свят“ на Вучич и Вулин.

в „Третия кабинет Бърнабич“, което допринася за открояването на основните поддръжници и опоненти на концепцията в сръбското политическото пространство. Изследването също може да послужи за основа и ориентир за бъдещи политически анализи.

8. Предложена и обоснована е авторска прогноза за бъдещото развитие на политическите процеси в Сърбия в контекста на засилващо се/намаляващо влияние на идеите на „Сръбски свят“ сред управляващите елити и обществените настроения.

V. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

1. Владимирова-Димитрова, М. (2023) „Идеалът от Начертанието пресъздаден в концепцията Сръбски свят“, В: Сборник с доклади от „Трета национална конференция по социология“, УНСС, 2023, с. 60-76

2. Владимирова-Димитрова, М. (2024) „Черна гора на геополитически кръстопът“, В: списание „Геополитика“, достъпно на: <https://geopolitica.eu/2024/214-broy-4-2024/3981-cher-na-gora-na-geopoliticheski-krastopat>

3. Владимирова-Димитрова, М. (2025) „Югославските амбиции за разработване на ОМП по време на Студената война“, В: Сборник с доклади от Научна конференция „Радиационната защита в съвременния свят“, НВУ „Васил Левски“, 2025, /под печат/

UNIVERSITY OF NATIONAL AND WORLD ECONOMY

FACULTY OF INTERNATIONAL ECONOMICS AND POLITICS

DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE

Mirela Vladova Vladimirova-Dimitrova

**THE CONCEPT OF THE SERBIAN WORLD –
POLITICAL AND IDEOLOGICAL REFLECTIONS IN
THE WESTERN BALKANS (A CASE STUDY OF
BOSNIA AND HERZEGOVINA AND MONTENEGRO)**

ABSTRACT

Doctoral Dissertation for the Awarding of the Educational and Scientific Degree “Doctor”
Professional Field 3.3. Political Science, Academic Specialty: Political Science

Academic Advisor:

Prof. Blaga Blagoeva, PhD

SOFIA, 2025

The doctoral dissertation was reviewed and recommended for public defense at a meeting of the Departmental Council of the Department of Political Science, Faculty of International Economics and Politics, University of National and World Economy, held on June 9, 2025.

The dissertation is structured into an introduction, three chapters, a conclusion, a list of abbreviations, a list of tables and figures, referenced and cited literature, and appendices, with a total length of 311 pages.

The public defense of the doctoral dissertation will take place on September 18, 2025, at 14:00.

The defense materials are available to interested parties in the “Scientific Councils and Competitions” section at the UNWE.

I. Contents of the Doctoral Dissertation

List of Abbreviations

List of Tables and Figures

Introduction

CHAPTER ONE. Theoretical and Historical Preconditions for the Emergence of Serbian Nationalism

1.1. Theoretical Review of Concepts Related to Nationalism – Origins, Categorical Issues, and the Establishment of Leading Ideas in Europe

1.2. The Emergence and Development of Serbian Nationalism – Analysis of “Načertanije”

1.3. Transformations in the Vision for the Realization of the Serbian National Ideal

1.3.1. The Serbian National Ideal from the Revival of the Serbian Kingdom to the End of World War I (1848 – 1918)

1.3.2. The Serbian National Ideal from the End of World War I to the Beginning of the Wars in Yugoslavia (1918 – 1990)

1.3.3. The Serbian National Ideal from the Yugoslav Wars to the Dissolution of Serbia and Montenegro (1990 – 2006)

Key Findings from Chapter One

CHAPTER TWO: The Concept of the “Serbian World” – Main Ideas and Goals

2.1. Origins, Propaganda, and Establishment of the “Serbian World” – The Ideologists’ Vision

2.2. Connections and Interactions Between the Ideas of the “Serbian World” and the “Russian World”

2.3. Reflections of the “Serbian World” Concept in the Programs of the Ruling Parties in Serbia’s Third Brnabić Cabinet

Key Findings from Chapter Two

CHAPTER THREE: Political and Ideological Reflections of the “Serbian World” Concept in Montenegro, Republika Srpska, and Serbia

3.1. Political Processes and Public Attitudes in Montenegro – Influence of Belgrade

3.1.1. Leading Factors Behind Political Changes – The Fall of Đukanović

3.1.2. Instruments of Serbian Authorities' Influence on Political Processes in Montenegro in Favor of the “Serbian World”

3.1.3. Montenegro Under New Leadership – A Path Toward the EU or the “Serbian World”?

3.2. Political Processes and Public Attitudes in Republika Srpska – Influence of Belgrade

3.2.1. Domestic Political Processes in Republika Srpska and Their Impact on Public Sentiment – The “Unchangeable” Dodik

3.2.2. The Role of the SNSD in Strengthening the Concept of the “Serbian World” in Republika Srpska

3.2.3. Possibilities for Changing the Status Quo in Republika Srpska in Line With Dodik's Demands

3.3. Factors Influencing the European and Euro-Atlantic Development of Republika Srpska and Montenegro

3.3.1. Domestic Factors Affecting the Processes of European and Euro-Atlantic Integration

3.3.2. External Factors Affecting the Processes of European and Euro-Atlantic Integration

3.4. The Future Choice of the Serbian People – The “Serbian World,” the EU, or BRICS

3.4.1. Proclaimed vs. Realizable Goals of the “Serbian World”

3.4.2. Which “World” Will the Serbs Choose?

3.4.3. The (Im)possibility of Serbia's NATO Membership

Key Findings from Chapter Three

Conclusion

Bibliography

Appendices

II. General Characteristics of the Doctoral Dissertation

1. Relevance of the Studied Scientific Problem

Social Dimensions.

The concept of the “Serbian World” is of interest for scientific and theoretical analysis, as it contains ideas related to Belgrade's aspirations to achieve the national ideal of uniting ethnic Serbs within the unified borders of their homeland – a goal dating back to the revival of the Serbian state. It reflects Serbia’s historically formed objectives to restore its strategic role as a leading regional power and a significant mediator among global forces in international relations. The vision of modern ideologists, supporters, and initiators of Serbian doctrine within the Serbian intellectual and political elite is inspired by Serbia's first official foreign policy program – “Načertanije”, in which its creator, Ilija Garašanin, set out his views on resolving the Serbian national question in the 19th century.

The Serbian politician proposed a bold vision for achieving the national cause through territorial expansion into neighboring Balkan states and the implementation of assimilation policies, aimed at unifying Serbian ethnic territories and creating a Greater Serbia – a new great power in the Balkans, occupying the positions of the declining Ottoman Empire. Over the years, Garašanin’s vision for achieving the Serbian ideal underwent various transformations influenced by internal and external political factors and processes, necessitating changes in the means and methods for pursuing the national cause – though not in its primary goal: Serbian unification while maintaining Serbian hegemony in the region. The Serbian intellectual and political elite’s drive to preserve Serbian national traditions, culture, and spirituality – upon which the Serbian national ideal was built – became a lasting characteristic of Serbian state policy throughout the 19th and 20th centuries (especially on the eve of critical wars), where nationalism played a central role.

In the contemporary context, Serbian authorities' ambitions for achieving the national cause are primarily directed at Western Balkan states, where a significant Serbian population remained after the dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) – notably in Bosnia and Herzegovina (Republika Srpska) and Montenegro. Belgrade considers this population a valuable resource for fulfilling the national ideal embedded in the “Serbian World” concept. This circumstance has led to the implementation of aggressive policies by the Serbian

state, affecting the internal stability and foreign policy development of these countries. Such policies create conditions for future political challenges for their governments and societies and for the emergence of conflicts that threaten the security of the entire region, which makes the examined topic both relevant and significant. For this reason, the influence of the political and ideological reflections of the “Serbian World” on political processes and public attitudes in Montenegro and Bosnia and Herzegovina is a primary research question in this doctoral dissertation.

Scientific Dimensions.

The fact that the concept of the “Serbian World” has only emerged in public discourse in recent years explains the limited number of scholarly publications and documents examining its content and dimensions. This can be attributed to its multifaceted, complex, and inherently fluid nature, shaped by the varying interpretations of different social and political actors who reference it. It is important to note that, unlike Načertanije, which was an official programmatic document of the Serbian state in the 19th century and is now accessible through online sources, the “Serbian World” concept, at this stage, remains merely a specific system (a mental construct) of views, ideas, and principles²⁴ embraced by its leading ideologists and supporters as a means of realizing the Serbian national ideal in contemporary times. However, these ideas have not been formalized into a clearly defined national program officially adopted by Serbian state authorities. Despite this, numerous online articles, public statements, and speeches by its ideologists contribute to shaping the perception of the “Serbian World”, though this perception remains ambiguous and subject to differing interpretations.

The available officially published scholarly studies on the content and objectives of the concept, on the other hand, remain relatively few. Among Serbian sources, one notable work is the book by the concept’s leading ideologist – historian A. Raković – Serbianhood and Orthodoxy (2022), in which he examines contemporary topics related to Serbian history, Orthodoxy, language, state and church policies. Another significant work is the memoir Scars of Life (2022) by Vuk Drašković. In his memoir, Drašković analyzes the content of a 2010 draft law concerning relations with compatriots in the diaspora and the region, which, according to him, was one of the factors leading to the emergence of the “Serbian World” concept. Just a year later, the initial document evolved into the Strategy for Preserving and Strengthening the

²⁴ Cambridge Dictionary. [Electronic resource] 2025. Meaning of “concept”. May 1, 2025. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/conception>

Links Between the Homeland and the Diaspora, and Between the Homeland and the Serbs in the Region, officially adopted by the Serbian government.

Among foreign scholarly studies, one notable document is “The Serbian World – An Initially Borrowed Concept” by the Center for Digital Forensics in Podgorica²⁵, in which Montenegrin researchers attempt to define the term and highlight the connection between the “Serbian World” and the “Russian World”. Also of interest are the analyses of German journalist Thomas Brey in “Revisionism: The Yugoslav Wars and Russia’s Attack on Ukraine”, in which the author examines the Serbian concept and its potential implementation in the context of the Russia-Ukraine conflict. A particularly noteworthy study is that of Aleksandar Lyubomirovich from 2022 – “The Serbian World Concept: A Copy of the Russian World or a Unique Idea for Multidimensional Serbian Unity?” In this work, the author explores the content and objectives of the concept, comparing them to Russian counterparts. He also conducted personal interviews with the *leading ideological creators of the concept*—A. Raković, M. Glišić, and G. Rajčević.

Despite Lyubomirovich’s contribution to clarifying the conceptual aspects of the “Serbian World” by obtaining information directly from its proponents, we argue that the Serbian researcher somewhat distorts the true nature of the nationalist aspirations embedded in the doctrine. He attempts to present it primarily as an idea of cultural and spiritual unity among the Serbian people, as described by Glišić and Rajčević, while attributing its interpretation as expansionist, revisionist, and aggressive solely to Serbian politician Aleksandar Vulin. However, we believe that although Vulin has undoubtedly established himself as the main propagator of the territorial model for the implementation of the concept – promoting ideas related to the redrawing of borders in the Western Balkans – he is far from being its sole advocate. While he remains the most prominent figure in this regard due to his numerous public appearances and the fact that he is the author of the only strategic document on the “Serbian World”, where he lays out his vision for Serbian unification, others also support this interpretation of the concept’s realization.

According to our assessment, Lyubomirovich’s interpretation contradicts objective reality for two main reasons. First, the actions of the ruling authorities in Serbia and Republika Srpska demonstrate an uncompromising stance on the Serbian national cause concerning compatriots in Bosnia and Herzegovina (BiH), Kosovo and Metohija (KiM), and Montenegro. This not only places them among highly nationalist-oriented politicians like Vulin but also

²⁵ Digitalni Forenzicki Centar. [Electronic resource] 2021. Srpski svet – originalno pozajmljen concept. October 31, 2022. <https://dfc.me/publikacije/srpski-svet-originalno-pozajmljen-koncept/>

reveals revisionist intentions within the official foreign policy line pursued by Belgrade and Banja Luka. Secondly, the researcher formulates his conclusions about the concept primarily based on the information shared with him in interviews, rather than on its actual impact on the political environment and public attitudes – both in Serbia and in the mentioned states – which is a **primary objective of this doctoral dissertation**.

In Bulgarian academic literature, although Serbian nationalism and its impact on the Bulgarian state and people throughout history have been examined, the influence of the “Serbian World” concept has not been studied as an independent issue. Available academic research does not include specific analyses of the political and ideological effects of the concept on contemporary political processes and public attitudes in the mentioned countries.

In this regard, the present dissertation is an attempt to contribute to the clarification of the issues discussed by emphasizing the following circumstances:

For the first time, this doctoral dissertation examines the manifestation and impact of the political and ideological reflections of the concept on public attitudes and political processes in Republika Srpska and Montenegro.

For the first time, this study traces the historical transformations of the Serbian national ideal from the revival of the Serbian state – “Načertanije” by Garašanin, “Serbianhood” by Pašić, “Yugoslavism” by Karađorđević, “Defense of Serbianhood” by the SKK, “Socialist Federalism” by Tito, and “Militant Serbian Nationalism” by Milošević – up to the present day. The objective is to identify the leading ideas and principles within various Serbian doctrines and examine their connection to the contemporary “Serbian World” concept. This analysis leads to the **conclusion** that, while the vision for achieving the Serbian national cause has undergone various changes throughout history, its fundamental essence remains intact.

For the first time, an attempt has been made to **reconstruct** the fundamental ideological lines within the “Serbian World” concept – resulting from an analysis of the views of its mentioned ideological founders, both from the intellectual sphere (Raković, Glišić, and Rajčević) and the political circle (Vulin and Dodik) in Serbia. These individuals have expressed their perspectives through academic works, public statements, political speeches, and media interviews available online. The identification of certain aspirations indirectly embedded in the “Serbian World” is also a product of scholarly interpretation, reflecting the messages and actions of its proponents, which indicate intentions for historical revisionism and the restoration of Serbia's strategic positions, role, and prestige.

The key **contemporary instruments of influence** used by the authorities in Belgrade to shape political processes and public attitudes in the examined countries in favor of the concept's objectives have been identified and analyzed. This further confirms both the **relevance of the topic** and the researcher's contribution to clarifying its complexities.

2. Objective and Research Tasks

The **primary research objective** of this dissertation is to analyze the *ideological reflections and political reflections* of the concept. *The ideological reflections* are examined through: tracing the historical transformations of the Serbian national ideal; investigating the factors and processes leading to the establishment of the ideas within the contemporary concept; analyzing the party programs of leading Serbian political parties. *The political reflections* are analyzed by: examining the behavior, messages, and specific instruments used by Serbian authorities; assessing how these strategies influence political processes and public attitudes in the mentioned Western Balkan states.

In this regard, the dissertation aims to analyze and address the following **research tasks**:

✓ To examine the historical transformations of the Serbian national ideal by identifying key events in Serbian history that have influenced its vision and the means for its realization.

✓ To analyze the factors and processes that contributed to the emergence, establishment, and dissemination of the “Serbian World” concept by examining the key ideas of its leading ideologists, which will serve as the foundation for **its conceptual reconstruction (authorial interpretation)**.

✓ To trace the connection between the ideas of the “Serbian World” and the “Russian World”, highlighting their key similarities and differences.

✓ To conduct a substantive analysis of the programs of leading Serbian parties in the “Third Brnabić Cabinet” to identify the principles, ideas, and objectives that justify their positioning either as the concept's “strongest supporters” or as its “strongest opponents” within the Serbian political landscape.

✓ In-depth interviews with experts on the topic should be conducted to identify the key mechanisms of Belgrade's influence in the examined states, the possibilities for Montenegro's and Republika Srpska's foreign policy development as a consequence of Serbian intervention, and the alternatives for the future of the Serbian people and leadership. These alternatives must take into account the necessity of balancing national interests related to aspirations for

rehabilitation, intentions for European integration, and the desire to maintain traditionally close relations with Russia.

3. Methodology

To achieve the research objective, a combination of *theoretical and empirical approaches and methods has been employed*. The primary methods used include the historical approach, structural-functional analysis, content analysis, comparative analysis, and in-depth interviews. The overall study also relies on the application of classical research methods, such as analysis and synthesis of scientific information, as well as induction and deduction of factual data.

4. Object and Subject of the Dissertation

The object of research in this dissertation is the “Serbian World” concept – the Serbian national ideal, along with the leading ideas, values, principles, and goals embedded within it.

The subject of the research focuses on the political and ideological reflections of the concept in Montenegro, Republika Srpska, and Serbia.

5. Thesis and Working Hypothesis

The central thesis defended in this study is that the “Serbian World” concept incorporates nationalist and revanchist ideas, which create conditions for the implementation of aggressive and assimilationist policies by the authorities in Belgrade toward Western Balkan states with a Serbian diaspora. These policies are facilitated through specific mechanisms that influence political processes and public attitudes in these countries, ultimately generating political challenges for the affected societies.

Three *research hypotheses* are examined in this study:

1) Throughout historical development, the Serbian national ideal has undergone various transformations, influenced by numerous factors that have altered its vision and the means for its realization. However, its core objective – spiritual, cultural, and political unification within the unified borders of the homeland – has remained unchanged.

2) The “Serbian World” concept, as the modern doctrine for achieving the Serbian national ideal, is supported by a significant portion of Serbia's ruling elite and is imposed through aggressive policies and specific instruments of influence on Western Balkan states with a Serbian diaspora.

3) The “Serbian World” concept carries a potential risk for the future domestic and foreign policy development of Montenegro and Bosnia and Herzegovina (Republika Srpska) due to its declared nationalist aspirations related to the redrawing of borders in the Western Balkans. These ambitions pose challenges to political stability and security for the governments and societies of the affected states.

6. Limitations

1) The content-based analysis is conducted on the foundation of theoretical studies, interpretations, and historical facts related to the “Serbian World”.

2) The documentary approach focuses exclusively on officially accessible historical and programmatic documents available in the online space.

7. Reservations

1) The focus of the analysis is primarily on two states in the Western Balkans – Montenegro and Republika Srpska – which are identified as key areas of interest for Serbia's strategic influence. This selection is based on the high percentage of ethnic Serbian populations and the existing opportunities for exerting influence within these territories.

2) The study examines political processes, public attitudes, and Serbian intervention exclusively in one of Bosnia and Herzegovina's entities – Republika Srpska. This focus is justified both by the aforementioned factors and by the fact that the authorities in Republika Srpska exhibit behavior aligning with the core objectives of the “Serbian World” and Belgrade's ambitions.

III. Structure and Main Content of the Dissertation

CHAPTER ONE. Theoretical and Historical Preconditions for the Emergence of Serbian Nationalism

In the first chapter, a theoretical review is conducted on the fundamental concepts related to nationalist ideology. The leading categorical issues of nationalism are examined, its historical development in Europe is traced, as well as its emergence and establishment in the Serbian state. The consequences of key historical events for Serbia and its people during the 19th–20th centuries are analyzed, influencing the vision and means of achieving the Serbian national ideal, though not the primary goal embedded within it.

In the *first paragraph*, the fundamental concepts used in the dissertation research are clarified – **nationalism, ideology, nationalist ideology**, and their various definitions and interpretations. The **historical emergence** and development of nationalism in Europe are traced, and different theoretical approaches to its definition – **instrumentalist and organic** – as well as its spatial dimensions – **internal and external** – are examined. At the next stage, we focus on its **categorical problems**: nation (political and ethnic); national identity; national ideal; national interests; and national minority. It is important to note that although political theory offers numerous definitions and interpretations of these concepts, we choose to focus only on those that we consider the most suitable and applicable to the objectives of the dissertation research.

In the *second paragraph*, we examine the factors and processes leading to the emergence and establishment of the main ideas of French and German nationalism in the Serbian state during the 19th century, which served as the foundation for the **Serbian national ideal**. Certain views are highlighted that became embedded in Serbian nationalism, leading to the conclusion that the French understanding of nationalist principles played a key role in the Serbian national liberation movements against the Ottoman Empire in the 19th century. However, later, after the establishment of the free Serbian principality, priorities began to shift, along with the leading national goals. The **transformation of the national cause** increasingly aligned Serbian nationalism with German nationalism and its ideas of **uniting the divided Serbian people** (including the Serbs within the borders of the Austro-Hungarian Empire) within the unified boundaries of the homeland.

The ideal, originating from the idea of freedom, was gradually supplemented by the vision of the national path towards restoring the power of the homeland – towards reclaiming

its glorious greatness. This vision gradually took the form of a national program, outlining the necessary tasks aimed at achieving the highest aspiration, defined as a duty to the motherland. This moment in Serbian history was marked by the emergence of the first official foreign policy document – “Načertanije” in 1848. We focus on examining and analyzing its **fundamental ideological principles**, highlighting the means outlined for achieving the ultimate goal. We conclude that the **vision set forth by Garašanin**, aimed at transforming Serbia into a powerful regional center, uniting and subordinating neighboring Balkan nations under Serbian dominance, became a guiding reference for generations of Serbian statesmen in their pursuit of Serbian national unification within unified borders.

In the *third paragraph*, we trace and analyze the consequences of key historical events for the Serbian state during the 19th - 20th centuries, influencing the vision for achieving the Serbian cause and leading to significant changes in it, particularly regarding the means and tasks for its realization, as a result of internal and foreign political factors. However, the leading goal of uniting ethnic Serbs in the Balkans within the unified borders of the homeland remained unchanged. We examine and analyze the various doctrines following “Načertanije” – “Pašić’s Serbianism”, “Karađorđević’s Yugoslavism”, “the Serbian Cultural Club’s defense of Serbianism”, “Tito’s socialist federalism”, and “Milošević’s militant Serbian nationalism” – which served as motivational foundations for achieving the Serbian national ideal during the crucial times of the 20th century. We highlight their leading ideas and objectives, some inherited from “Načertanije”, while others emerged as a result of specific circumstances. Finally, we analyze the causes leading to the dissolution of the SFRY and the consequences for the Serbian state and people following the conflicts of the late 20th century.

Based on the examined historical and political processes, we identify a **specific foreign policy model** followed by the authorities in the Serbian state during the period from the 19th to the 21st century, as well as **characteristic features of the national psychology of the Serbian people**, which, in our view, play a leading role in the selection of political leaders and the choice of means for realizing the national cause. The analysis of key events in Serbian history, concerning the transformations in the vision and means of achieving the national ideal, leads us to the following **main conclusions**:

First, Serbian nationalism traces its origins to the two leading European nationalisms. In its early development, it adopted the liberal ideas of French nationalism, which were linked to the pursuit of national liberation. After achieving this mission, it increasingly aligned with the views characteristic of German nationalism - the idea of affirming the ethnic territory and

expanding the living space through expansion. The primary goal then became the national unification of all Serbs in the Balkans (including those within the borders of Austria-Hungary) within the unified boundaries of the homeland.

Second, Ilija Garašanin, as the architect of the future Greater Serbia, laid the foundations of the Serbian national ideal, designing specific steps that the leaders of the Serbian state needed to take for its realization. In this way, his program “Načertanije” became the basis of both Serbian foreign and domestic policy during the turbulent times of the 19th – 20th centuries.

Third, although the vision for achieving the Serbian national ideal underwent various transformations during different historical stages that Serbia experienced in the 20th century – due to the ambitions of Serbian statesmen as well as specific foreign policy conditions – what remained unchanged and enduring was the essence of the Serbian national cause: the pursuit of national unification.

The hopes for rehabilitation and expansion of the Serbian state's territorial reach, nurtured by Serbian authorities today, are primarily directed toward territories with a predominantly Serbian population, lost during the wars in Yugoslavia. For this reason, **Republika Srpska and Montenegro** represent particular points of interest for Serbian nationalist political circles, which undertake specific efforts to intervene in their internal affairs. In the search for answers regarding the intentions of the ideologists and advocates of the “Serbian World”, in the next chapter, we focus on analyzing and highlighting the embedded ideas and goals, both in the concept itself and in the political programs of the parties that are part of the “Third Brnabić Cabinet”, with the aim of identifying the political actors among them whose views either most closely align with or most strongly oppose the vision outlined in the concept for Serbia's future and its people.

CHAPTER TWO. The concept of the “Serbian World” – main ideas and goals

In the second chapter, we focus on highlighting the main views of the ideologists of the “Serbian World” concept, its media appearance, and its dissemination within Serbian society, which serves for its **substantive reconstruction**. This reconstruction is also a result of the **author's interpretation** of the term's usage by key social actors referring to it in various discourses (academic, media, political, historical). **Two “wings”** – “radical” and “moderate” – are distinguished among the ideological founders and leading supporters of the concept. The interconnection between the ideas of the “Serbian World” and the **“Russian World”** is examined, with their similarities and differences highlighted. At the next stage, a qualitative analysis is conducted on the contents of the **party programs** in the “Third Brnabić Cabinet”, emphasizing the principles and objectives within them that reveal their stance on the categories we have outlined for analysis, reflecting the key ideological lines of the “Serbian World”. This approach allows us to trace the **compatibility** between the positions expressed by political entities and the postulated ideas within the concept, aiming to identify the **“strongest supporters” and “most outspoken opponents” of the “Serbian World” within the context of Serbian political space**.

In the *first paragraph* of Chapter Two, we examine the origins, dissemination, and establishment of the ideas behind the contemporary concept of the “Serbian World” within Serbian society. By tracing the term's origin, we highlight the fact that it was first introduced into the public sphere in 2016 during the radio program *The Wrath of Serbia on The Power of the People* radio station. Of particular interest is the conceptualization and implementation of this idea in the political domain. The term was first mentioned by the leader of the Movement of Socialists, **Aleksandar Vulin**, who at the time held the position of Serbia's Minister of Defense, in his speech on September 26, 2020. We analyze the messages conveyed by the leading ideologists of the concept – *A. Raković, M. Glišić, G. Rajčević, A. Vulin, and M. Dodik* – categorizing them into **two ideological wings: “moderate” and “radical”**, based on their differing ultimate objectives and visions regarding the meaning and substance of the concept.

The **“moderate wing”**, represented by Glišić and Rajčević, perceives the concept of the “Serbian World” as a **unified civilizational sphere** encompassing the Serbian people and all other communities that identify with Serbian culture, literary tradition, and spirituality. This perspective primarily focuses on the nations that were once part of the Kingdom of Serbs,

Croats, and Slovenes (KSCS) and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY), sharing a historical destiny with the Serbs. On the other hand, the “**radical wing**”, represented by Raković, Vulin, and Dodik, advocates for the creation of the “Serbian World” not only as a cultural-spiritual entity not only in cultural and spiritual terms but also as a **political consolidation** of the Serbian people within the singular borders of the homeland.

Based on the analysis, we can conclude that despite the presence of “**two ideological wings**” – the “moderate” wing advocating for Serbian cultural and spiritual unity, and the “radical” wing supporting both cultural-spiritual and political consolidation – their visions for the realization of the Serbian concept differ. Nevertheless, **both aim not only to preserve the achievements** made thus far (avoiding further losses in population, spheres of influence, and territories) but also to **expand its scope** through cultural and territorial expansion.

An important aspect in the origins and establishment of the “Serbian World” is the **specific legal framework within Serbian legislation** that provides the legal foundations for the functioning of such a nationalist concept. Among the key legal provisions are: *Article XIII of the Constitution of Serbia*, the *Law on Churches and Religious Communities* (2006), the *Declaration of the Government of the Republic of Serbia*, which proclaims relations between the homeland and the diaspora as matters of the highest state and national interest (*Official Gazette of the Republic of Serbia*, No. 86/2006), the *Law on the Diaspora and Serbs in the Region* (*Official Gazette*, No. 88/2009), and the *Strategy for the Preservation and Strengthening of Ties Between the Homeland and the Diaspora, and Between the Homeland and Serbs in the Region* (*Official Gazette*, No. 4/2011). The aforementioned laws not only reaffirm Serbia's commitment to protecting and guaranteeing the individual and collective rights of its compatriots but also demonstrate intentions to deepen cohesion through the promotion of cooperation at all levels. This approach significantly hinders the integration of Serbian communities within the host country.

We address the issue of the *All-Serbian Assembly* held in Belgrade in June 2024 under the slogan “*One People, One Assembly – Serbia and the Republic of Srpska*”. The event was initiated by Aleksandar Vučić and Milorad Dodik, with the support of the Serbian Orthodox Church (SOC) and personally endorsed by Serbian Patriarch Porfirije. At this assembly, a joint project was adopted – “**The Declaration on the Protection of National and Political Rights, ensuring a shared future for the Serbian people**”. The declaration focuses on *the preservation of peace, stability, national, cultural, and religious identity, as well as the*

*strengthening and deepening of cooperation and mutual protection*²⁶. The purpose of the Assembly, which included not only political representatives of the Serbian people from the Republic of Srpska but also pro-Serbian political figures from Montenegro, was to reaffirm Serbian unity. Among the aspirations of the authorities in Belgrade and Banja Luka, the idea of establishing the “*Serbian World*” as a unified spiritual, cultural, and political space for the Serbian people stands out. Another key aspect of the *Declaration* is the emphasis on the significant role of the **Serbian Orthodox Church (SOC)** as a pillar of the Serbian people and a guardian of its spiritual and cultural heritage. The declaration reinforces the necessity of strengthening cooperation between spiritual leaders and Serbian state authorities on both sides.

In the *second paragraph*, we focus on tracing the **fundamental ideological lines of the “Serbian World” and the “Russian World”** to highlight the interconnections between them. Among the key ideologists of the “Russian World”, the most prominent figure is philosopher A. Dugin, who advocates for the unification of the Eurasian space under Russia's aegis. Taking into account the historical traditions and spiritual-cultural ties between the Russian and Serbian peoples – which the political authorities of both states continue to maintain and deepen – we identify certain similarities between the ideas behind the two concepts, as well as some fundamental differences. These differences stem from the distinct means and objectives of each concept, shaped by the varying capacities for action available to the two countries.

It is notable that in both concepts, **the role of the head of state** proves to be central, perceived as the “*father of the nation*”. Another defining feature is the emphasis on **preserving the spiritual and cultural consolidation of the people**. In pursuit of their cause, both states engage in deliberate foreign policy actions that incorporate various mechanisms for influencing their compatriots. It is also evident that both concepts have a **specific attitude** toward certain Islamic communities. A notable common characteristic among their supporters is the ability to harness the power and **influence of the media** to shape public opinion in a desired direction and to gain allies for their cause.

Another distinguishing feature is that the political leaderships in both states tend to promote the narrative that their nations have historically been **victims of aggression** and terror, both from neighboring countries and global powers. This strategy serves to evoke nationalist sentiments. It is important to acknowledge that, **unlike** Serbia, Russia – as a global power – possesses the necessary military, economic, human, and political **resources** to take decisive

²⁶ Miteva, S. [Electronic resource] 2024. The All-Serbian Assembly is held in Belgrade. April 20, 2025. <https://www.bta.bg/bg/news/balkans/686265-obshtosrabski-sabor-se-provezhda-v-belgrad-s-uchastieto-na-prezidentite-na-sarbi>

steps in addressing key national issues. Serbian authorities, on the other hand, not only lack such capabilities but also face numerous challenges, including their aspiration to join the European Union while maintaining traditional ties with Russia and China.

Despite certain similarities between the two concepts, there are **two fundamental differences**. *The first* lies in the fact that, unlike the “Serbian World”, the “Russian World” extends to all Russian-speaking peoples from the former socialist space who remain loyal to traditional Russian conservative values, without emphasizing ethnic or religious identity. However, as we have examined, the concept of the “Serbian World” is not uniformly interpreted among its leading ideologists. For representatives of the radical wing, it remains primarily directed toward ethnic Serbs by origin and Orthodox Serbs by faith²⁷. *The second* difference between the two concepts stems from the capacities available to the authorities of both states in achieving their primary objectives. Belgrade does not possess Russia's level of influence²⁸, making its scope of action more limited compared to the Kremlin. The Russian Federation, on the other hand, as a global power, takes decisive steps in pursuing its national interests.

In the *third paragraph*, we undertake a **substantive reconstruction of the main ideological lines of the “Serbian World”**, based on the views of the aforementioned ideological founders. The identification of certain aspirations, indirectly embedded within the Serbian World, is also a product of **author's interpretation**, reflecting the messages and actions of its proponents – demonstrating intentions for revising the past and restoring Serbia's strategic positions, role, and prestige. Through semantic and substantive analysis of the term's usage by its leading proponents in various discourses, we attempt to **consolidate their messages and summarize their similar perspectives** on resolving the Serbian national question in contemporary times. These perspectives, in our view, broadly represent the key ideological lines within the overall vision that we interpret as the “Serbian World”. At the next stage, the identified ideological foundations serve as **categories for analysis (10)**, whose presence we trace in the programmatic documents of Serbian parties. The goal is to highlight those that, according to their defended principles, values, and objectives, prove to be **the strongest** or **weakest supporters** of the ideas embedded in the concept. The substantive reconstruction of the concept's ideas serves as the basis for selecting the categorical indicators presented in Table 1.

²⁷ Nikolov, I. [electronic resource] 2021. Is There a Place in the Serbian World? June 23, 2023. <https://www.bgnes.bg/ivan-nikolov-ot-bosilegrad-mozhe-li-edno-masto-v-sr-bskia-svat>

²⁸ Neither in economic, nor in political, nor in military, nor in material terms (author's note)

Table 1. Presentation of Categorical Indicators for Compatibility with the Concept of the “Serbian World”

№	Name
K1	The indivisibility of the national territory
K2	Spiritual and cultural renewal of the Serbian people
K3	Protection of the rights and identity of Serbian communities abroad
K4	Economic rise of the Republic of Serbia
K5	Defining foreign policy and international partners according to the goals of the “Serbian World”
K6	Accession to the “EU”, but without compromising key national interests
K7	Non-admission to “NATO” membership
K8	Demographic growth
K9	Nationalism – a part of Serbian education
K10	Prevention of granting additional autonomous rights to minorities that threaten the territorial integrity, sovereignty, and independence of the Republic of Serbia

**Author’s table*

Substantive reconstruction of the main ideas of the “Serbian World”:

1. The indivisibility of the national territory. The ideologists of the *Serbian World* prioritize the preservation of territorial integrity, which is established as a fundamental principle in the country's Constitution. They believe that the ongoing contraction of the Serbian territorial sphere must be halted and emphasize the unity of Serbia’s national territory and sovereignty as foundational principles. Accordingly, they reject claims for political and territorial autonomy raised by certain national minorities, perceiving such demands as attempts to fragment the Serbian state. The lands of Kosovo and Metohija (“Old Serbia”) are perceived by the proponents of the concept as an inseparable part of Serbian identity and statehood. For them, resolving the issues arising from the forced secession, NATO aggression, and the unilateral declaration of independence by the authorities in Pristina represents the most significant state, national, historical, moral, and spiritual challenge for the Serbian people. They firmly assert that Serbian authorities must not abandon national interests related to Kosovo and Metohija (KiM) and the Republika Srpska, despite the pressure exerted by European institutions.

2. Spiritual and cultural renewal of the Serbian people. The supporters of the “Serbian World” believe that preserving the Christian values and conservative traditions of the Serbian people is essential for maintaining the spiritual unity of the nation. They emphasize the leading

role of the **Serbian Orthodox Church (SOC)** in maintaining the Serbian national spirit, consolidating ethnic Serbs around the idea of national unification, and strengthening the spiritual bond with nations that identify with Serbian heritage. This makes the SOC the most influential transboundary institution for Belgrade's outreach. For this reason, the preservation of Serbian spiritual temples, the protection of Serbia's cultural and spiritual heritage, and the development of Serbian cultural and educational centers abroad have been identified as key priorities by the proponents of the concept. Their views are also supported by specific legal provisions (mentioned at the beginning of Chapter Two).

3. Protection of the rights and identity of ethnic Serbs from the nearby diaspora (Western Balkans) and the distant diaspora (Western Europe, the USA, Latin America, etc.). The ideologists of the concept argue that no additional rights should be granted to minorities in Serbia beyond those already established by the country's Constitution. At the same time, they advocate for better opportunities for Serbian ethnic communities abroad, both for their development and the preservation of their identity markers. They emphasize that Serbian authorities must work to strengthen political, economic, and, most importantly, cultural and spiritual ties with compatriots living abroad, aiming to maintain their sense of belonging and duty toward the motherland. The existence of the "Agreement on Special Parallel Relations" between Serbia and Republika Srpska (RS), along with Belgrade's initiatives to strengthen cooperation at all levels and the actions of the authorities in Banja Luka in support of President Vučić's policies, testify to the exceptionally close relations between the two countries. Supporters of the concept emphasize the necessity of strengthening the role of the Serbian Orthodox Church (SOC) and cultural centers abroad, while advocates of the territorial model highlight the significance of pro-Serbian political actors. The role of President Vučić as a unifier and a father figure to the nation is also strongly emphasized.

4. Economic rise of the Republic of Serbia. The proponents of the Serbian World concept believe that a strong and economically independent Serbia is a prerequisite for its realization. According to them, achieving the primary objectives requires Serbia to develop at a steady economic pace, relying predominantly on its natural resources while refining methods of extraction, production, and distribution. They argue that economic cooperation between Serbia and countries with a high percentage of ethnic Serbs in the region must be enhanced. *"For the Serbian World to exist, Serbia must be economically successful..."*, states Vulin.

5. Defining foreign policy and international partners according to the goals of the "Serbian World". The proponents of the concept believe that Serbia's foreign policy should not only be coordinated but primarily guided by national Serbian interests, especially

concerning Republika Srpska (RS) and Kosovo and Metohija (KiM). According to them, Serbia should maintain its close relations with the Russian Federation, which has historically proven to be its most loyal supporter. At the same time, they argue that Serbia should strive for cooperation with other European and global powers as a means to improve its international standing and significance. For supporters of the idea of establishing a federal Serbian state (*Rakovich*), the primary necessity is the deepening of cooperation with regional countries that, according to them, should join the Serbian unification (Republika Srpska, Montenegro, and North Macedonia). To achieve this, efforts should be made to align their foreign policy course with that followed by Belgrade.

6. Accession to the “EU”, but without compromising key national interests. The ideologists of the “Serbian World” support Serbia's future European integration, viewing it as an opportunity to achieve specific objectives, primarily in the economic sphere. However, they argue that the country's accession to the EU must not come at the expense of key Serbian interests, particularly concerning Republika Srpska and Kosovo and Metohija. According to them, it is crucial that compromises between Belgrade and Brussels favor the status of ethnic Serbs abroad. Some proponents suggest that EU membership presents a unique opportunity for Serbian unification in cultural, spiritual, and political terms—both due to the “open borders” among member states and the potential establishment of a Serbian lobbying presence within European institutions. This lobby, they argue, would unite Serbian political forces across different regional states (Serbia, Montenegro, RS, North Macedonia, Kosovo) and represent their interests as a single community and nation.

7. Security and defense – against NATO membership. The supporters of the concept perceive NATO forces as the main culprit behind Serbia's tragedy during the 1990s and oppose the country's full membership in the Alliance. They argue that Serbia must uphold military neutrality while also developing a professional army capable of defending its borders and protecting the Serbian people, including ethnic Serbs in the region—especially those subject to repression by local authorities (primarily referring to Kosovo and Croatia). *“For the Serbian World to exist, Serbia must... have an army capable of defending both Serbia and Serbs, wherever they may live. To preserve such a Serbia, we must do everything to continue the policy of Aleksandar Vučić”*, states Vulin.

8. Demographic growth – a necessity for the survival of the Serbian nation. The ideologists of the concept argue that, given the increasingly negative demographic trend, Serbian authorities must prioritize social measures that, on one hand, encourage birth rates within the country and, on the other, create conditions for the return of Serbian youth, including

those from the region and the distant diaspora, back to Serbia. These policies aim to retain and develop the potential of the younger generation within their homeland. Extreme ideologists, such as Vulin, warn of the threat posed by the growing Albanian population, both within Serbia and in the northern parts of Kosovo, which are predominantly Serbian. According to them, this demographic shift could lead to changes in the ethnic composition of these areas.

9. Nationalism – a part of Serbian education. The proponents of the concept view investment in education as a guarantee for Serbia's future, its people, and its civilizational space. Encouraging policies aimed at improving the quality of education for Serbian youth – both within Serbia and across the region – is established as a top priority. The push to create more Serbian cultural centers and educational institutions abroad that adhere to the Serbian educational model aims to strengthen Serbian identity among ethnic Serbs and those who strongly identify with Serbian heritage. This is achieved through the intensified study of the Serbian language, literature, cultural achievements, history, and traditions. The proponents of the concept advocate for the protection of the right of Serbs abroad to receive information from official institutions in their country of residence in their native language and to have free access to Serbian media. They argue that the education of Serbian youth, both within the homeland and beyond its borders, should be rooted in a patriotic spirit, fostering a sense of belonging to the motherland and duty to the nation – values that reinforce the concept.

10. Prevention of granting additional autonomous rights to minorities that threaten the territorial integrity, sovereignty, and independence of the Republic of Serbia. The ideologists believe that Serbian authorities should pursue moderation and diplomacy in their policies toward national minorities. However, they insist that ideas and policies promoted by certain minority representatives – particularly those that challenge the territorial integrity, sovereignty, and independence of Serbia – must not be legitimized. According to them, any attempts to alter Serbia's constitutional order that could lead to territorial fragmentation are unacceptable. They are willing to make some concessions regarding educational, spiritual, and economic demands in multicultural regions such as Vojvodina and Sandžak, which have distinct historical, demographic, and geographic characteristics. However, they firmly oppose political or territorial autonomy claims made by radical minority representatives, especially when such claims promote separatist narratives that threaten the unity of the Serbian state.

The idea of integrating national minorities, supported by the moderate wing of ideologists, aims to counter radical political movements advocating separatism. However, a significant challenge in this regard is the Albanian minority in Serbia, which receives strong support from Albanian authorities in Tirana and Pristina. As a result, nationalists like Vulin

openly oppose the Albanian factor, maintaining the belief that the “Serbian World” should belong exclusively to ethnic Serbs by origin. **“The Serbian World is created to prevent the formation of Greater Albania without revolt and resistance....”**

At the next stage of the study, we analyze the content of the programs of the selected political entities, highlighting only those ideas and goals outlined in their platforms that indicate their stance on the predetermined categories related to the “Serbian World” concept. At the conclusion of the research, we present their positions on each specific categorical issue, assigning **2 points for agreement** with the concept, **1 point for partial support** on certain matters, **0 points for disagreement**, and **(minus)** for the absence of an expressed position.

Then proceed to summarize the results by aggregating the numerical values assigned to each party’s position. The final score, representing **the extent to** which a party **supports** the vision of achieving the Serbian national ideal outlined in the “Serbian World” concept, is determined by totaling all categorical evaluations. The maximum possible score that a party can attain – assuming full agreement with all categorical indicators of the concept is 20 points. Once the results are clarified, the political entities are classified into three groups: **1) strongest supporters of “Serbian World”, 2) Partial supporters of the concept** and **3) Least supportive of the concept**. At the conclusion of the study, we highlight **two parties** from the **Third Brnabić Cabinet** that emerge as the **strongest proponents** of the concept’s ideas, along with the **two parties that most strongly oppose it**.

After clarifying the categorical indicators that express the core ideological lines in the modern concept, we turn to analyzing Serbia’s political landscape on the eve of the April 2022 elections, which led to the formation of the Third Brnabić Cabinet in October of the same year. During the simultaneous snap parliamentary, regular presidential, and local elections, the results showed a decisive victory for Aleksandar Vučić as President. Additionally, the Serbian Progressive Party (SNS), led by him at the time, secured a major parliamentary win. Running under the slogan “Together We Can Do Everything” (*“Зajедно можемо све”*), its coalition won 120 out of 250 seats in the Serbian National Assembly. The elections were held earlier than originally planned due to continuous protests from the opposition “Alliance for Serbia”²⁹. Although SNS secured first place, its members were unable to form an independent government, which necessitated the search for coalition partners.

²⁹ N1 info. [electronic resource] 2022. Ponoš: The phrase "Serbian World" is risky and unhealthy for the interests of Serbs in the region. October 20, 2023, <https://n1info.rs/izbori-2022/predsednicki-izbori/ponos-floskula-srpski-svet-je-rizicna-i-nezdrava-za-interese-srba-u-regionu/>

The political programs of the parties that are part of the ruling government are of particular interest in this study, as they possess real executive power and influence mechanisms.

Table 2. Serbian parties subject to analysis

Party	Coalition	Position	Number of ministers
SNS	“Заједно можемо све”	Government	11 ministers ³⁰
SPS	„SPS+JS+ZS	Government	4/after 5 ³¹
JS	„SPS+ JS+ZS	Government	1 until 2023 г. ³²
SDPS	“Заједно можемо све”	Government	1
DSHV	„DSHV+VSMZ“	Government	1
PUPS	“Заједно можемо све”	Government	1
SPP	Independent	Government	1
PS	“Заједно можемо све”	Support	0
VSMZ	„DSHV+VSMZ“	Support	0
SPO	“Заједно можемо све”	Support	0
PSS	“Заједно можемо све”	Support	0
SNP	“Заједно можемо све”	Support	0

**Author's table*

The study also includes the programs of parties that serve as guarantors of the functioning and stability of the cabinet for several reasons:

First. Some of the parties are part of the internal coalition *"Together We Can Do Everything"*, in which they share common ideas, priorities, and policies with the ruling SNS. These include: SPO, SNP, and PS (Pokret Socijalista).

Second. Among the supporting parties, there are those whose programs clearly express a stance in favor of the ideas of “Serbian World”.

³⁰ During June 22, 2023 – September 6, 2023, the Serbian Progressive Party (SNS) briefly had 12 ministers, as Siniša Mali simultaneously held the positions of Minister of Finance and Minister of Economy due to the resignation of Rade Basta.

³¹ First, they had five ministers, with Dačić serving as both Minister of Foreign Affairs and Deputy Prime Minister. From September 2023, the number increased to six, as Slobodan Cvetković replaced Rade Basta from the United Serbia party.

³² Rade Basta was removed from his position in June 2023, leaving the party without any ministers.

Third. Among the leadership figures of the analyzed parties, there are individuals holding high-ranking state positions in Serbia. This status provides them with opportunities to advance certain policies in favor of “Serbian World” – particularly within the Movement of Socialists/ Pokret Socijalista. Its leader, Vulin, headed the Security Intelligence Agency from December 1, 2022 to November 3, 2023.

Fourth. Among the cabinet-supporting parties, there are minority parties that, in addition to being guarantors of ethnic and religious peace in the country, also advocate for strengthening and improving ties between national minorities and their compatriots in their motherland. This has led to demands for greater autonomous rights, which challenge the indivisibility and unity of the Serbian state.

In examining the ideas and goals outlined in the party programs, we focus only on those that correspond to the categorical indicators established in relation to the “Serbian World”.

Analysis of results

After highlighting, examining, and analyzing separately the positions of each of the twelve Serbian parties regarding the categorical indicators related to the ideas and goals of the “Serbian World”, we summarize their stances by aggregating the numerical values assigned to their assessments, reflecting their attitude (agreement - 2, partial agreement - 1, disagreement - 0, lack of position - negative value). We then calculate the total score for each party, equal to the sum of its assessments, indicating the degree of alignment with each categorical indicator.

Table 3. Overall assessment of party entities for compatibility with the concept

Party	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	Total
SNS	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	20
SPS	2	1	2	2	2	2	1	1	2	2	17
JS	2	1	2	2	0	2	1	2	0	2	14
SDPS	0	1	1	2	1	1	-	0	0	1	7
DSHV	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	3
PUPS	2	1	2	2	1	2	2	-	0	2	14
SPP	0	0	-	2	1	1	0	0	0	0	4
PS	2	2	2	2	2	0	2	2	2	2	18
VSMZ	0	0	-	0	1	1	0	0	0	0	2
SPO	1	2	1	2	1	1	0	2	2	1	13
PSS	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	14
SNP	2	2	2	2	2	0	2	1	2	2	17

**Author's table*

To determine the degree of support for the concept, based on the extracted data, we divide the parties into three categories that reflect an even distribution of results. In the first category (score **15–20 points**), we include parties that show **the highest level of agreement** with the positions of the ideologists of “Serbian World”. In the second category (score **8–14 points**), we place those whose score indicates **partial agreement**. In the third category (score **1–7 points**), we classify the parties that exhibit **the least agreement** with the proclaimed ideas of “Serbian World”. In Table 4, we present the ranking of parties in ascending order, prioritizing those that hold a ministerial position in case of equal scores.

Table 4. Positioning of parties by category, according to their alignment with the concept

The highest level of agreement with the concept	Partial level of agreement with concept	The lowest level of agreement with the concept
SNS	JS	SDPS
PS	PUPS	SPP
SPS	PSS	DSHV
SNP	SPO	VSMZ

**Author's table*

The results obtained from the general analytical study provide grounds for making the following **conclusions**:

First. Regarding the **principle of territorial indivisibility (k1)**, the results show that nationalistically oriented parties largely support what the ideologists of the “Serbian World” express on this issue, although some express different visions for resolving the question in Kosovo and Metohija concerning the studied principle. For nationalists such as the leaders of PS, SNP, SPS, PSS. Kosovo should be treated as an inseparable part of Serbia. According to pragmatists seeking a consensus solution, a separate “Association of Serbian Communities” in Northern Kosovo should be created, independent from the authorities in Pristina, under Belgrade's protection. According to a third group (SDPS, SPO, SPP), Kosovo should be integrated within the EU framework, with the aforementioned “Association” being created, but under the auspices of European institutions.

Second. Most Serbian parties (SNS, PS, SNP, PSS) consider that preserving traditional conservative Serbian values and spiritual foundations is key to the survival and preservation of the Serbian people through turbulent historical times. According to them, the role of the Serbian Orthodox Church in consolidating the Serbian community abroad around the national ideal is of paramount importance, which we also highlight in the ideas of the ideologists of the concept for strengthening influence over the Serbian diaspora and the **spiritual-cultural renewal of the Serbian people (k2)**. Preserving cultural heritage located outside Serbia's borders is an important cause for the “Serbian World” and the Serbian political subjects supporting it. The pursuit of the Serbian national cause through strengthening Serbian nationalist feelings, however, is perceived by the parties of national minorities as a threat to the communities they represent. Among the parties, we also highlight those (SPS, JS, PUPS) that consider only cultural renewal of the Serbian people necessary, since according to them, in modern times, the church's role in social life should be limited.

Third. The leading Serbian parties supporting the ideas of the “Serbian World” consider that the mission of restoring the national self-esteem of the Serbian people can be fulfilled only after resolving the issues concerning the **position of Serbs in the region and diaspora (k3)**. Moderate political representatives adhere to the plan for creating the “Serbian World” as a unified cultural-spiritual space for Serbs in the Balkans (SNS, SPS, PSS), considering contemporary legal norms and foreign policy circumstances. Among nationalistically oriented supporters, however (PS, SNP), the vision of the Serbian ideal is postulated around the idea of uniting all ethnic Serbs from the region within unified political and territorial boundaries, which reveals intentions for border redrawing and conflicts. Ethnic parties, on the other hand, use the case to insist on improving the status of the minorities they represent in Serbia, complicating the establishment of a stable domestic political situation in the country.

Fourth. Serbia's economic rise (k4) is the only criterion on which all examined parties express agreement with the concept's ideologists, albeit driven by different aspirations. They support the use of new methods and approaches, with special priority on agriculture, energy investments, and efficient use of available natural resources, as opportunities for improving economic life in the country. Some political representatives of minorities, however (DSHV and VSMZ), insist on economic independence for Vojvodina, which is Serbia's most economically developed region, but whose separation could negatively affect the Serbian economy's condition.

Fifth. Individual parties express different viewpoints regarding **Serbia's foreign policy development (k5)** and its international partners. Most of them perceive the mission established in the “Načertanije” and inherited in the “Serbian World” – “Serbia should rank worthily alongside other European powers”. The attitude toward Western and Eastern partners is ambiguous and stems from differences in perceptions regarding issues affecting the country's future European membership, rapprochement with the Russian Federation, and the idea of maintaining a neutral position, considering the interests of contemporary geopolitical powers. The fact that European institutions pose ultimatums to Belgrade regarding the situation in Kosovo and Metohija and Republika Srpska, while Russia and China, as permanent members of the UN Security Council, continue to veto official recognition of Kosovo's independence, is among the main reasons some political parties in Serbia (PS, SNP, PSS) express Eurosceptic positions and prefer deepening ties with BRICS.

On the other hand, the economic benefits provided by Serbia's future EU membership, which Russia cannot offer, are a leading motive for supporters of European integration, the majority of whom, however, believe that it should not be accompanied by distancing from cooperation with the Kremlin and Beijing (SNS, SPS, SPO). According to them, Serbia should be guided in its international relations by its national interests, rather than by the idea of joining the “camp” of any of the leading geopolitical powers. Therefore, similar to the situation in most Balkan states, Serbia also shows a division of parties into pro-European, Eurosceptic, Russophile, and Russophobic. An interesting moment is the circumstance that some political subjects emphasize only economic priorities as the leading accent in developing their foreign policy strategy – these are mainly ethnic parties. The nationalistically oriented, however, emphasize the necessity of preserving and maintaining historical and cultural ties with the Russian Federation (PS, SNP).

Sixth. The analysis of the derived results concerning the attitude of the studied political subjects toward **Serbia's European integration (k6)** shows that most of them are pro-European oriented but have a clearly expressed position regarding the requirements posed by Brussels concerning key issues in Kosovo and Metohija and Republika Srpska. Most declare that they are not inclined to abandon Serbian interests in the affected regions in the name of joining the European Union - they have an irreconcilable position (SNS, SPS, PS, SNP). Others, however, perceive the mechanisms of European institutions as a way to achieve consensus solutions and opportunities for economic prosperity for all affected parties (SPO, PSS). PSS even proposes that Kosovo become a Euroregion. Political representatives of national minorities, on the other hand (DSHV, VSMZ, SPP), advocate for accelerated European

integration of Serbia, as they believe it will help respect their rights and improve their status. They propose the idea of transforming Vojvodina and Sandžak into cross-border European regions.

Seventh. The majority of Serbian parties (SNS, PS, SNP, PUPS) declare that they are against **Serbia's full membership in NATO (k7)**, citing historical and moral arguments in support of their position. Others, however, point out that Serbia should deepen its cooperation with Alliance states through the “Partnership for Peace” program (SPS, JS). A large part supports the benefits of maintaining military neutrality, but at the same time calls for forming a professional army capable of defending Serbian borders and people, including Serbian communities outside the homeland's borders. A third group, however, believes that the past should be forgotten so that Serbia can develop according to the model of other Western democracies, including in the sphere of security and defense, joining NATO as a full member (SPO, PSS). Representatives of minorities also support the country's accession to the Alliance, perceiving it as a natural process that should guarantee the security of all citizens of Serbia.

Eighth. Demographic growth (k8), which most Serbian parties advocate for, is perceived as a path to the survival of the Serbian people in the Balkans and the establishment of the future “Serbian World”. Among political subjects, different proposals are observed regarding measures to address the demographic crisis, with many including encouraging birth rates and supporting young families through financial incentives. Some political subjects advocate for the idea proposed in the Serbian concept of developing policies aimed at creating suitable financial conditions and opportunities for the return of Serbian youth from the region and diaspora back to the homeland. They remain united in their position that resolving the demographic crisis, considering the deepening of negative trends and high birth rates among Albanian and Bosniak society, continues to be a leading priority³³. According to some Serbian parties, however (SNP, PUPS, SPS), the problem is rooted in the lack of modern educational practices and suitable conditions for development that would motivate Serbian youth to remain in their homeland. For minority parties, the demographic problem of Serbs is not of interest, as they are focused on preserving and developing their own ethnic groups in the country.

Ninth. Nationalistically oriented Serbian parties support the vision of “Serbian World” ideologists for **promoting nationalism in education (k9)**, through the presence of more subjects facilitating the upbringing and formation of moral foundations of Serbian youth in a patriotic spirit and solidarity with the Serbian national cause (SNS, PS, SNP, SPO). Some,

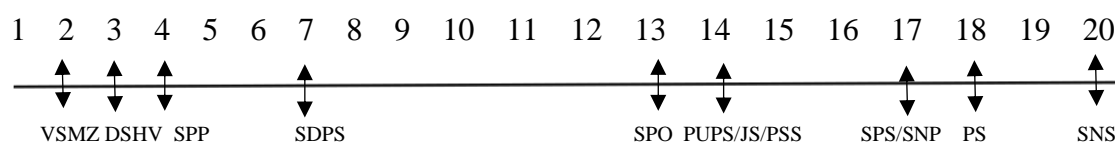
³³ Gech, J. [Electronic resource] 2020. Serbia is disappearing. Slowly but surely. April 23, 2023, <https://www.dw.com/>

however, believe that ideologies, following traditions, and studying historical factology are outdated practices that should remain in the past for Serbian education to be modern and pragmatic (SPS, JS). They emphasize training young Serbs in directions that can contribute to their improvement as personnel with specific abilities. We believe that such a policy is also in society's interest, but it leads to the creation of other types of tendencies. We also highlight the position of minority parties, which insist on the right to education and access to official information in their mother tongue.³⁴

Tenth. Although most Serbian parties mention in their programs the respect for the rights of national minorities in Serbia as a key priority, most of them believe that **additional autonomous rights should not be granted to minorities (k10)** beyond those already established in the Constitution, which could strengthen their claims for political and territorial autonomy. Most believe that considering the characteristics of the local population in certain regions (Sandžak and Vojvodina), some concessions can be made to minorities by providing them with additional powers of cultural, economic, and religious character, with some even supporting the granting of strictly defined political competencies to local authorities, but without threatening Serbia's territorial integrity, sovereignty, and independence. The role of minority parties in these processes is key. Their position on the examined criterion often leads to disagreements in power. However, there are also subjects that, while defending the rights of their minority group, are inclined to compromise with the ruling parties (SDPS).

In **Figure 1**, we present the arrangement of parties, ordering them sequentially according to their overall score, reflecting their overall attitude (the sum of all their evaluations across categories) toward the concept.

Figure 1. Party arrangement according to their proximity to the “Serbian World”

**Author's figure*

Focusing on the overall assessment of compatibility between the examined political parties, we highlight **the two that express the strongest support** for the concept, as well as

³⁴ They demand that their language receive official status so that it can be freely used in official bodies and institutions, ensuring the right to equality for employees of different ethnicities

the two expressing the least agreement with what is advocated in it. Therefore, we can make the following **conclusions**:

First. The results show that **the strongest supporters** of the “Serbian World” are the “**Serbian Progressive Party**” of President Vučić and the “**Movement of Socialists**” of Vulin. Vučić, as head of state and key figure in Serbia's executive power, has at his disposal various instruments of influence and implementation of certain policies in favor of the concept. As head of Serbian Intelligence (BIA), Vulin also has access to specific governmental mechanisms with which he manages to help implement some of the goals set in the “Serbian World”. SNS is the largest ruling party during the examined period, from whose cadre ranks are eleven ministers in the Government, three of whom are deputy prime ministers, the prime minister, and the president. In this way, it emerges as the political subject with the most governmental positions and opportunities for implementing the ideas and goals set in its program, a large part of which coincide with the vision of the “Serbian World” ideologists. **SNS proves to be the main pillar and strongest supporter** of the Serbian concept (20 points).

From the analyzed circumstances concerning President Vučić and his positioning as an advocate for the “Serbian World”, we believe that he strives to present himself as a unifier and protector of the Serbian people, ready to fight for the rights and interests of all Serbs, with special emphasis on those outside the homeland's borders. The messages in the party program and his public addresses, in which he expresses: advocacy for the Serbian cause regarding issues in Kosovo and Metohija, Republika Srpska, Montenegro; irreconcilability toward Brussels' ultimatums affecting the country's European integration; unwillingness to impose sanctions against the Russian Federation; readiness to build strong economic ties with BRICS; categorical disagreement with the country's full NATO membership; ambition to protect the spiritual and cultural heritage of Serbs, including in the diaspora; and desire to deepen ties with compatriots abroad, give us grounds to conclude that Vučić tries to balance in his domestic and foreign policy moves, driven by the aspiration to achieve Serbian unification, but also by the desire to preserve his power positions.

Second. The fact that Vulin is among the few Serbian politicians who allow themselves to openly and publicly appeal for creating the “Serbian World” as a unified political space and the existence of a document dedicated to the “Serbian World” testifies to the leader's aggressive, nationalist, and revanchist intentions. The speeches³⁵ of the “Movement of Socialists” leader to

³⁵ Visozhinski, Y. [Electronic resource] 2022. "We are creating a Serbian world. Belgrade is the capital of all Serbs, no matter where they are." Controversial statement by the Serbian Minister of Internal Affairs, Aleksandar

the Serbian people and Serbian communities abroad, in which he assures his followers of the justice and need for realizing the Serbian cause, again show a striving for national unification. We must emphasize the fact that Vulin maintains extremely close relations with Republika Srpska leader Milorad Dodik, encouraging the latter's ambitions for separating the entity from Bosnia and Herzegovina³⁶.

The mentioned and analyzed circumstances give us grounds to point out that the “Movement of Socialists” is also among the strongest ideological supporters of the concept. We believe that its positioning in second place is largely due to the fact that the party has no representatives (ministers) in the cabinet, despite their participation in “Together We Can Do Everything” and Vulin's strategic position. Therefore, SPP's role in implementing what is set in the concept remains paramount. Nevertheless, **Vulin** undoubtedly proves to be the political figure with the most clearly expressed and firm position in support of the concept, due to the fact that he **is the author of the strongest and most categorical messages in its favor³⁷ and the main actor in raising it to the political level.**

Third. The derived results show that ethnic parties position themselves as the least supportive of the “Serbian World”. Among them, with the lowest degree of compatibility with the concept's principles and goals, stand out the “State Union of Croats in Vojvodina” and the “Alliance of Vojvodina Hungarians”. Analysis of both programs shows that on some issues they not only disagree with the ideas of “Serbian World” ideologists but sharply oppose them, believing that they limit the rights and security of the minorities they represent. Although most ethnic parties in the country have similar views on many topics concerning the status of national minorities, they differ regarding the character of autonomous rights they claim. Some strive primarily for economic and cultural autonomy (SDPS, SPP), while others insist on political autonomy as well (DSHV, VSMZ). Nevertheless, the latter two remain most significant, whose claims most highly affect the concept's goals.

Croats and Hungarians in Vojvodina, which has the status of an autonomous province within Serbia, have long made demands for its economic independence. Recently, however, their ambitions for local authorities in the region to receive more political powers that would

Vulin. February 4, 2023, <https://offnews.bg/sviat/sazdavame-srabski-sviat-belgrad-e-stolitca-na-vsichki-sarbi-nezavi-779962.html>.

³⁶ Noving.bg [Electronic resource] 2023. The leader of the Serbs in Bosnia and Herzegovina: Greater Serbia is achievable through political means. April 3, 2023, <https://novini.bg/sviat/balkani/809773>

³⁷ Jovanovic, S. 2023. "The Evolution of Serbian Foreign Policy under Vucic: Navigating between the European Union and Russia." In: Taranu, A. (ed.) *Perspective Politice*, 16(1-2), FPS, Bucharest, pp. 106-123.

distance them from the course followed by the central leadership in Belgrade are increasingly growing. Such claims are made primarily by VSMZ: “We are for such Vojvodina and Serbia where there is no discrimination between majority and minority, where there is no dominant nation, but only national communities...and **the necessary forms of autonomy find recognition and strengthen democracy**”.³⁸ The fact that Hungarians represent the largest minority by number in Vojvodina provides them with additional weight to state their demands before Serbian authorities and even pose ultimatums.

The policy of Serbian authorities toward implementing the goals of the “Serbian World” becomes a huge challenge to the survival and preservation of the Hungarian minority in Vojvodina. This creates the circumstance for VSMZ to position itself as the party expressing not only **the least agreement (2 points) with the intentions in the Serbian concept** but also as **one of its main opponents in the Serbian political space**.

Fourth. DSHV's position is highly variable and has certain specificities. During the functioning of the Third Brnabić Cabinet, Croats have their own minister for the first time. Analysis of DSHV's program shows that Croats also insist on Vojvodina's economic independence, similar to VSMZ, perceiving the achievement of this goal as a step toward subsequent political autonomy. “Vojvodina is a well-formed unit that deserves *political and territorial autonomy*.”³⁹ Despite softening certain positions, representatives of the Croatian minority continue to insist on decentralization and regionalization of Serbia - goals that threaten the ambitions of the concept's ideologists. The examined circumstances, as well as the derived compatibility result (3 points), give us grounds to conclude that Croats in Serbia have no intentions of allowing themselves to be involved in the “Serbian World” – **they are one of its main opponents**, together with VSMZ.

The studied circumstances and processes in Chapter Two lead us to the following **main conclusions**:

First. Analysis of the circumstances that give rise to processes leading to the emergence, spread, and consolidation of ideas of the contemporary nationalist concept “Serbian World” shows that a large part of its ideological foundations, besides being inspired by the legacy of the past, are also the work of certain ideological circles in Serbia in the present, striving for revision of the past, realization of the Serbian national ideal for unification, and transformation

³⁸ Vajdasági Magyar Szövetség. [electronic resource] n.d. Official website of "Vajdasági Magyar Szövetség." February 4, 2023, <https://www.vmsz.org.rs/>.

³⁹ Ibid.

of the Serbian state again into a leading Balkan power. **Two wings can be conditionally distinguished among the concept's supporters:** *moderate* – for implementation only in the cultural-spiritual plane - cultural expansion, and *extreme* – for realization of cultural, spiritual, but also political unification of Serbs within the unified borders of the homeland - territorial expansion. Pursuing the goals of achieving both visions of the “Serbian World” creates high risks for societies in the Western Balkans.

Second. Highlighting and analyzing the main ideological lines established in the “Serbian World” and “Russian World” shows that there are **shared ideological views** between the leading advocates of both concepts. Both concepts are nationalist in character, with each presenting a contemporary vision for realizing leading national goals. Despite the existence of the examined similarities, there are also substantial differences. The “Russian World” is increasingly becoming a global expansionist strategy, approaching Dugin's ideas for creating a “Eurasian World”, being directed toward all Russian-speaking peoples, especially from the former socialist space, sharing the values of the unified Russian civilizational space. At the foundation of this “world” is the idea of protecting conservative Russian values through building a powerful Eurasian empire capable of opposing the cultural model imposed by the Western world.

On the other hand, the “Serbian World”, which according to some of its ideological inspirers (Glišić, Rajčević) represents only an idea for creating a unified cultural-spiritual Serbian space, while according to others striving for unification of ethnic Serbian lands, it should be intended primarily for ethnically Serbian people⁴⁰ (Raković, Vulin, Dodik), remains with aspirations on a regional level, which leading Serbian authorities (Vučić) do not officially confirm. We believe this fact stems **from the difference in capabilities** that Serbian and Russian statesmen have for implementing national interests.

Third. Analysis of the content of the examined Serbian parties' programs shows that among political subjects there are both firm advocates for the principles and goals of the “Serbian World” and its obvious opponents. The results from studying ideological compatibility between the ideas and goals in the concept and those expressed by the parties provide grounds to identify the ruling **SNS**, together with President Vučić and its intra-coalition partner “**Movement of Socialists**”, with leader - the director of the “Security and Information Agency” - Vulin, as its **main political supporters**. On the other hand, the derived data shows

⁴⁰ Nikolov, I. [electronic resource] 2021. "Can one place exist in the Serbian world?" June 23, 2023, <https://www.bgnes.bg/ivan-nikolov-ot-bosilegrad-mozhe-li-edno-masto-v-sr-bskia-svat>

that ethnic parties express **the least support for the ideal** in the doctrine, with political representatives of **Croatian and Hungarian national minorities in Serbia** remaining most negatively disposed toward the “Serbian World”.

CHAPTER THREE: Political and Ideological Reflections of the “Serbian World” Concept in Montenegro, Republika Srpska, and Serbia

In Chapter Three, we analyze the influence of the “Serbian World” concept on political processes and public attitudes in Montenegro and Republika Srpska, examining expert positions on specific issues concerning the foreign policy moves of the Republic of Serbia regarding the aforementioned states. We focus on researching the instruments of Belgrade's interference identified with the help of specialists, their strength and manifestation, as well as the challenges posed by the reflections of the “Serbian World” before the authorities in the two countries under consideration. We pay attention to the role, significance and influence of leading regional and global actors on the political intentions of the ruling authorities in the Montenegrin state and the Serbian entity in BiH.

Along with the aforementioned, we also analyze the problems related to the reflection of the “Serbian World” on Serbia's development and the attitudes of its citizens. We subject to analysis the goals of the political course set by its current state authorities, the postulated and realistically achievable tasks of the concept, in relation to contemporary conditions and possibilities for the future of the Serbian people, concerning the European and Euro-Atlantic integration of the country. Based on the analysis of the concept's reflections in the mentioned countries and the opinion of specialists, we formulate basic conclusions and attempt a political prognosis concerning the future of the concept. For the purposes of the research, we test the following hypotheses:

Hypothesis 1. The influence of the “Serbian World” concept in Montenegro will intensify after the arrival of the new political class in the country. The possibility for Serbian authorities to interfere in the country's political course through the activities of pro-Serbian parties and to influence public attitudes through cultural-spiritual ties, where the Serbian Orthodox Church (SOC) plays a major role, creates risks for the European development of Montenegrins.

Hypothesis 2. In case the authorities in BiH agree to fulfill Milorad Dodik's demands⁴¹ for creating separate and independent administrative bodies of Republika Srpska, the desire of Bosnian Serbs to separate from the confederation will weaken.

⁴¹ Milorad Dodik's claims related to the establishment of an independent judiciary, tax administration, security services, and armed forces for the Serbian entity.

Hypothesis 3. The influence of the “Serbian World” concept is stronger in Republika Srpska than in Montenegro, due to historical, ideological, cultural-spiritual, social and political preconditions.

Hypothesis 4. The nationalist and revanchist ideas of the “Serbian World” concept will remain in the past, so that Serbia can continue toward European and Euro-Atlantic integration, even if this is accompanied by a change in the country's political leadership. Serbs will prefer the economic benefits of EU membership over the ideals of the “Serbian World”.

Description of the Research

To fulfill the task set in the Introduction concerning the present chapter, we choose to apply in-depth interviews with experts in the researched problematic, considering that this qualitative method is most appropriate, given the set goal, due to the following advantages pointed out by Simeonova in "Foundations of Political Sociology": economy, speed, possibility of obtaining more in-depth information about the opinions and behavior of the researched persons.⁴² Adhering to the criteria for conducting interviews⁴³, we note that the experts who participate are specialists in the field of political sciences, international relations, diplomacy, European law, historical sciences, security and military affairs. Some of them are representatives of the academic community – teachers and analysts, while others are representatives from practice. The in-depth interviews were conducted through personal meetings with each of the experts, in the form of free conversation, with 11 open questions asked on predetermined problematic areas concerning the dissertation research.

The goal of this method is obtaining comprehensive information representing the position of the interviewees on each of the examined questions affecting our hypotheses. The interviews were conducted in the period March – July 2024, and the average duration of each was about 2 hours. The criteria by which the expertise of the specialists is determined are concluded in the definition of expert given by Kant, in which he emphasizes the need for specialized knowledge combined with critical thinking, noting that true expertise includes not only significant knowledge in a particular field, but also the ability to apply it effectively.⁴⁴

In the *first paragraph* of Chapter Three, we examine the political situation and public moods in Montenegro leading to the removal of ex-president Milo Đukanović and his party.

⁴² Simeonova, E. 2014. 'Methods of Analysis in Political Sociology.' In: Naneva, D. (ed.) Fundamentals of Political Sociology. University Publishing House 'Paisiy Hilendarski', Plovdiv, p. 44

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Kant, I. (1781) Critique of Pure Reason

We highlight the reasons and factors that, according to us and the experts, most highly provoke political change. We analyze the political decisions and actions of the current ruling authorities, revealing their attitude toward the “Serbian World”, as well as their intentions regarding the country's European integration. We research the strength and manifestation of the instruments of Belgrade's interference on public moods and political processes in the Montenegrin state, as well as in Republika Srpska, identified with the help of specialists. Among them we highlight: **Serbian Orthodox Church (SOC), pro-Serbian political parties, pro-Serbian non-governmental organizations, economic levers, pro-Serbian media-information sources, Serbian diplomatic service.**

Analyzing the processes, we reach the conclusion that Belgrade's influence regarding the Serbian communities in Republika Srpska and Montenegro is neither with equal strength nor with equal results. We highlight the **SOC** as the **main mechanism for influencing** the self-consciousness of ethnic Serbs abroad. We emphasize that due to a number of factors, most significant among which - the ethnic composition of the population, the consequences of the war in BiH, the imposed dictate and the specific efforts undertaken by the authorities in Banja Luka for additional rapprochement with Belgrade, the interference of Serbian clergy is stronger in Republika Srpska than in Montenegro. We point out that after the new Montenegrin party “Europe Now” took power and the position stated by President Jakov Milatović for establishing closer relations with Serbia, pro-Serbian political parties not only consolidate but even strengthen their influence in the country.

We consider, however, that despite the results of the last population census in Montenegro in favor of pro-Serbian forces, they will not succeed in achieving significant goals such as recognizing ethnic Serbs as a state-forming people in the country or positioning Serbian as an official language, due to the fact that nationalists around Đukanović still have strong positions in Montenegrin society, and the division between recent allies Milatović and Spajić is intensifying. According to us and the majority of experts, the current rulers in Montenegro will continue to work actively for the country's European integration, as this is the desired economic alternative by society, but simultaneously they will strive to improve relations with Belgrade. We emphasize that it is of particular importance for Montenegrin authorities to clarify the character of the closeness they want to maintain with Serbian rulers, so that Montenegro does not find itself again in the trap of Serbian domination and the “Serbian World”.

In the *second paragraph* of Chapter Three, we examine issues concerning Belgrade's role in the political pretensions expressed by the authorities in Republika Srpska for separating

the entity from BiH. We analyze the **political situation and public moods in the Serbian entity**, examining leading principles and goals in the program of the ruling SNSD concerning the “Serbian World” concept. We emphasize the significant role of President Milorad Dodik in maintaining the status quo and coordinating the internal and external policy of the entity with Belgrade. We focus on the possibilities for RS development concerning European integration, NATO membership and rapprochement with Russia. We reach the conclusion that SNSD's goal related to creating institutional and administrative bodies of Republika Srpska independent from BiH's central leadership is an initial step in the plan for the entity's factual separation from the confederation.

According to the majority of experts, if Dodik's demands are fulfilled, the intensity of tension between ethnic groups in the dual federation will not only not decrease but will continue to rise. This circumstance, according to them, is due both to Belgrade's influence on the authorities and public attitudes in RS, and to the slow pace of European integration. Therefore, proving the impossible peace of Dayton by strengthening the aggression of Serbian nationalism and raising ethnic tension is part of the design for creating the “Serbian World”. This fact is evidenced by SNSD's and Dodik's position regarding ultimatums for RS's accession to the EU, the refusal of full NATO membership and maintaining close cooperation with the Russian Federation. We reach the conclusion that the authorities in Banja Luka steadfastly follow the foreign policy line set by Belgrade. We consider that the lack of strong opposition to oppose Dodik and lead the country toward a European and Euro-Atlantic future will lead to deepening the division between peoples in the confederation and increasing Serbian pretensions.

In the *third paragraph*, we examine issues related to the European and Euro-Atlantic integration⁴⁵ of Montenegro and Republika Srpska, given the interference of factors of internal and external origin. We analyze the influence of leading regional and global actors - EU, Russia, China, Turkey, USA, Middle East on the foreign policy orientation and social attitudes in the examined states.

Regarding **Russia's** interference in political processes and public attitudes in Montenegro and Republika Srpska, with the help of experts we highlight the following instruments: common Slavic roots and Orthodoxy as a cultural-spiritual mechanism for influence; energy supplies as an economic instrument that transforms into political; political mechanisms – in domestic political terms through pro-Russian political forces, and in foreign policy – through Russia's position as a permanent member of the UN Security Council; pro-

⁴⁵ Euro-Atlantic integration applies only to Republika Srpska and Serbia, as Montenegro is already a full-fledged NATO member.

Russian media-information channels. We reach the conclusion that the slow pace of European integration in the examined states facilitates the Kremlin's attempts to destabilize them and attract them to its side, distancing them both from EU and NATO membership.

Nevertheless, the fact that Montenegro and Republika Srpska are economically oriented toward the EU, not toward the Russian Federation, has a substantial influence on their choice of future development. A tendency is observed that most Western Balkan states that are NATO members, like Montenegro, show resilience against the Kremlin's ambitions to establish a zone of influence along the Alliance's external borders, which positively affects the security and stability of the region. The political actions and closeness demonstrated by RS President Dodik with his Russian colleague Putin (political positions, mutual visits and awards) testify to the fact that Russia's influence in the Serbian entity of BiH is much stronger than in Montenegro.

Regarding **China's** influence in the examined states, we point out that Beijing's "Belt and Road" initiative, although focused on economic cooperation and trade, primarily serves Chinese geopolitical interests. We consider that China strives to make Western Balkan states, EU membership candidates, financially and debt-dependent to increase its influence over European institutions. It achieves the highest success so far in Montenegro, putting the small Balkan state before economic collapse due to its inability to repay its debts to Chinese banks, which may distance it from its European integration. Experts support the researcher's position that while the EU is waging a hybrid war with Russia, with China the war is financial, because Beijing, unlike EU states and Russia itself, is developing at exceptionally fast rates and has immense possibilities.

According to us, although **Turkey** has no interest in hindering Western Balkan integration into the EU and NATO, it does not abandon its strategic goal to position itself as a key player representing, defending and uniting under its wing the interests of Muslims in the region. We consider that Ankara's policy in the Balkans, related to deepening its ties with Muslim societies in the examined states, may prove to be at odds with Belgrade's pursued goals and its aspirations for integrating the Muslim factor into the "Serbian World".

Analyzing the question of **Middle Eastern** influence in Montenegro and Republika Srpska, we consider that besides economic, some Persian Gulf countries (Saudi Arabia, UAE) also have political interests toward the examined countries, given the cultural and religious ties they strive to maintain with Muslim societies in them, supporting their specific causes. These policies of Islamic states, however, often prove to be obstacles to Belgrade's goals and its vision for the role of the Muslim factor in the "Serbian World".

Regarding US influence, we consider that they support Western Balkan integration, on one hand, to encourage the economic prosperity of the entire EU, and on the other - to establish Europe's common security through NATO and control European nationalism. Although Washington achieves strategic success in the Montenegrin state, contributing to its NATO accession, regarding Republika Srpska, given its role in the Bosnian war and its perception by Serbs as a historical enemy, full RS membership, as well as Serbia's in the Alliance, is a weakly probable possibility.

In summary, we consider that European institutions will continue to insist that Montenegro and Republika Srpska authorities fulfill necessary reforms, work intensively for regional reconciliation and oppose Russian and Chinese influence in them, but also that it is necessary for European authorities to support their efforts for energy diversification from the Kremlin and overcoming their economic difficulties caused by Beijing's "debt trap". According to us, achieving compromise between their governments and European institutions on leading economic, political and social issues is of key importance for Western Balkan and examined states' stability, because otherwise, there exists a danger that Montenegro and Republika Srpska will become a buffer zone between the interests of other geopolitical players with ambitions in the region.

In the *fourth paragraph*, we examine issues concerning the reflection of the "Serbian World" on **Serbia's future development and its citizens' attitudes**. We analyze the postulated and realistically achievable tasks of the concept in relation to contemporary conditions and possibilities for the Serbian people concerning the country's European and Euro-Atlantic integration. At the next stage, we attempt a political prognosis concerning the concept's future development, given public moods in the Serbian state, the behavior of the ruling authorities and the disposition of international factors. We reach the conclusion that the eventual European membership of Serbia, Republika Srpska, Montenegro and other regional states with a high percentage of Serbian population creates possibilities for forming a **Serbian lobby** in European institutions and realizing the "Serbian World" as a unified cultural, spiritual and to some extent political space for ethnic Serbs (the possibility to make decisions as a unified community) without the need for redrawing territorial borders.

Experts unite around the position that the "Serbian World" concept has a nationalist character, ideologically based on revision and revanchism, with a view to returning the lost through consolidating Serbs around the ideal of national unification within unified cultural, spiritual and political borders of the homeland, by emphasizing their identity features - origin,

culture, spirituality, language, traditions, historical past. The activity of the SOC, pro-Serbian parties, non-governmental organizations and media plays a major role in these processes. We reach the conclusion that what is realistically achievable in Serbian ambitions relative to current conditions is stopping the narrowing of the Serbian area - preserving what has been achieved. According to many experts, the listed mechanisms of influence have primarily the task of helping preserve the Serbian self-consciousness of compatriots abroad, rallying them in the unified cultural-spiritual field of the “Serbian World”.

According to us and the experts, the political unification of Serbs within the borders of the mother homeland through territorial expansion, set as a leading goal by the extreme wing of the concept's supporters, is a weakly probable possibility, which, however, can be partially realized under positive circumstances for Serbia and its allies (according to some experts, change is possible regarding Kosovo, and according to others regarding RS). Those skeptical toward the future development of the “Serbian World” exclude the possibility of new border demarcation, regardless of the outcome of the Russia-Ukraine conflict, the disposition of international factors or changes in the balance of power, considering that the principle of border inviolability is not subject to renegotiation, and that any form of its violation should be sanctioned as aggression.

We consider that if the current ruling Serbian political elite does not soften its nationalist ambitions for creating a “Serbian World” in search of compromises with Brussels in the name of Serbia's European integration, it is quite likely that Serbian citizens will desire change and **replace it with pro-European leaders**. In case Serbia's EU accession becomes fact, however, this will mean that **economic priorities have prevailed over nationalist intentions** postulated in the “Serbian World” in Serbian society. Experts share the researcher's skeptical position regarding the possibility of Serbia's full Alliance membership while maintaining its current nationalist leadership expressing desire to observe the country's military neutrality. With a change in Serbia's leadership with pro-European leaders and realization of its European integration, however, the possibility of the country's full membership is more likely.

At the end of the research, summarizing the positions of the interviewees regarding the future development of Montenegro, Republika Srpska and Serbia, from the perspective of the “Serbian World” concept's political reflections on political processes and public attitudes in them, related to the choice of political leaders, following a certain domestic and foreign policy course and creating alternative cooperation possibilities, we can derive the following **conclusions** concerning our **hypotheses** set at the beginning of Chapter Three.

First. Our first hypothesis is confirmed by the specialists, as they also consider that the influence of the “Serbian World” on political processes and public moods in Montenegro will intensify with the coming to power of “Europe Now Movement”, whose leaders demonstrate a desire to deepen cooperation with Belgrade, creating preconditions for establishing the concept's ideas among ethnic Serbs in the country. Experts share the researcher's position that among the reasons for drastic political reshuffles in the country, besides protests against high levels of corruption in the “Đukanović era”, is also the desire of Montenegrin society for radical change in relations with the Serbian state, with which it shares not only a long historical past but also strong cultural-spiritual ties, where the SOC plays a significant role. The circumstance is taken into account that if economic cooperation between Podgorica and Belgrade begins to transition into close political cooperation, given the positioning of Montenegrin President Milatović as a reliable partner of pro-Serbian parties, there exists a real danger that Montenegro will be drawn into the revisionist aspirations of Belgrade authorities.

Second. Regarding the **second hypothesis** and our expressed position that in case of eventual fulfillment of the demands set by the Republika Srpska leader, related to establishing separate bodies of tax administration, security services, judicial system and army, independent from BiH's central bodies, the desire of Bosnian Serbs to separate the entity from the confederation will weaken, most experts express disagreement. According to us, upon achieving the desired concessions, Dodik will reconcile with the given circumstances and soften his nationalist rhetoric and goals. The interviewees, however, defend the position that if RS authorities' pretensions are realized, they will begin to set new, even higher ones, realizing that BiH's central-level bodies are inclined to make concessions. According to specialists, Dodik will not reconcile until he succeeds in achieving independent status for the entity, and at the next stage, annexing it to Serbia. Therefore, our expressed hypothesis **was not confirmed by the experts.**

Third. Experts categorically agree with the researcher's expressed position that the influence of the “Serbian World” concept is much stronger in Republika Srpska than in Montenegro, due to several leading factors: the character of the population in the two states - ethnic Serbs predominate in the Serbian entity (90%), while in Montenegro they are about 30%; the role of the SOC as mother church for Bosnian Serbs in Republika Srpska – it has no opposition, unlike the MOC in Montenegro; the consequences of the BiH war, leading to strengthening Serbian nationalism among Bosnian Serbs who remained outside the fatherland

through dictate - unlike Montenegro's peaceful separation from FRY through referendum; specific efforts undertaken by Banja Luka authorities for additional rapprochement and strengthening ties with Belgrade – the position of Dodik and SNSD, which express firm support for “Serbian World” goals. Podgorica authorities still emphasize the need for cooperation only in economic terms, but pro-Serbian parties in the country are consolidating their influence and the possibility of granting state-forming people status to ethnic Serbs in the country is growing. Therefore, our expressed **(third) hypothesis was confirmed by the majority of interviewees.**

Fourth. Our last **(fourth)** expressed **hypothesis** concerning the future of the “Serbian World” concept is **confirmed by experts**, as they share the researcher's position that its nationalist ideas and revisionist intentions will be neglected so that Serbia can successfully complete European integration processes, achieving compromises with European institutions on disputed issues affecting the Serbian diaspora in Republika Srpska and Kosovo. The majority of specialists also believe that the increasingly difficult economic conditions in which Serbs live will have a decisive role in their choice of political leaders in the near future. Therefore, we consider that in case current rulers do not soften their nationalist aspirations, there is a high probability that Serbian society will wish to replace them with a new, pro-European elite unburdened by revanchist doctrines like the “Serbian World”.

The analysis carried out in the dissertation research, the summarized conclusions at the end of each chapter and the outlined future political perspectives prove the formulated **main thesis** that the “Serbian World” is a nationalist concept whose political-ideological reflections in Montenegro and Republika Srpska, inspired and directed by revisionist-minded intellectual and political-power elites in Belgrade, aiming to achieve the Serbian national ideal and leading foreign policy goals, generate political challenges and security risks for the societies of the examined countries.

The present dissertation work helps highlight the potential risks from the spread and establishment of the concept's revisionist ideas for the examined societies in the Western Balkans. Undisputed interest for the researcher represents **future** expansion of the analysis regarding the remaining states in the region affected by “Serbian World” influence.

IV. SELF-ASSESSMENT OF SCIENTIFIC CONTRIBUTIONS

I. Scientific-Theoretical:

1. For the first time in Bulgarian scientific literature, a comprehensive analysis of the “Serbian World” concept has been carried out and an attempt has been made for substantive reconstruction of its main ideas through detailed review of political and party documents, media messages, speeches and public statements of its leading ideologists and supporters. In relation to the defended main goal, two wings (*moderate* – cultural-spiritual unification / *extreme* – political unification) of the concept's ideologists have been conditionally highlighted.

2. For the first time in Bulgarian scientific literature, the political-ideological reflections of the “Serbian World” concept on political processes and public attitudes in Montenegro and Republika Srpska have been subjected to analysis and authorial interpretation.

3. The interconnection between the “Russian World” and “Serbian World” concepts has been analyzed, with leading similarities and differences between them identified.

4. One of the merits of the dissertation lies in its analysis of transformations in the Serbian national ideal has been made through research of main ideological lines in Serbian doctrines from the 19th to 21st centuries and their interconnection with the contemporary “Serbian World” concept.⁴⁶

II. Practical-Applied:

5. The main sources for popularizing and establishing the ideas of the “Serbian World” concept in Serbian public and media space have been highlighted and researched.

6. Leading mechanisms of Serbian authorities' influence on public attitudes and political processes in Montenegro and Republika Srpska in favor of the concept's goals have been analyzed and systematized.

7. An authorial study has been carried out concerning the compatibility between the ideas and goals of “Serbian World” ideologists and the policies defended by Serbian parties in the “Third Brnabić Cabinet”, which contributes to highlighting the main supporters and

⁴⁶ From Garašanin's “Načertanije”, Pašić's 'Doctrine of Serbdom,' Karađorđević's “Yugoslavism”, the “Doctrine for the Defense of Serbdom” of the Serbian Cultural Club, Tito's “Socialist Federalism”, Milošević's “Militant Serbian Nationalism” to Vučić and Vulin's “Serbian World”.

opponents of the concept in Serbian political space. The research can also serve as a basis and guide for future political analyses.

8. An authorial prognosis for the future development of political processes in Serbia in the context of increasing/decreasing influence of “Serbian World” ideas among ruling elites and public moods has been proposed and substantiated.

V. PUBLICATIONS ON THE DISSERTATION RESEARCH TOPIC

1. Vladimirova-Dimitrova, M. (2023) “The Ideal from Načertanije Recreated in the Serbian World Concept”, In: Proceedings from “Third National Conference on Sociology”, UNWE, 2023, pp. 60-76

2. Vladimirova-Dimitrova, M. (2024) “Montenegro at the Geopolitical Crossroads”, In: “Geopolitics” journal, available at: <https://geopolitica.eu/2024/214-broy-4-2024/3981-chna-gora-na-geopoliticheski-krastopat>

3. Vladimirova-Dimitrova, M. (2025) “Yugoslav Ambitions for WMD Development During the Cold War”, In: Proceedings from Scientific Conference “Radiation Protection in the Modern World”, Vasil Levski National Military University, 2025, /to be published/